

GRONINGER MUSEUM

MAGAZINE FOTOGRAFIE / MODE / ARCHEOLOGIE / GESCHIEDENIS

€2,-

IN DIT MAGAZINE O.A.

TYPHOON

INTERVIEW

DE ROMANTIEK IN HET NOORDEN

VAN FRIEDRICH TOT TURNER

Geachte lezer,

Toen ik onlangs iemand van onze grote wintertentoonstelling over *De Romantiek in het Noorden – van Friedrich tot Turner* vertelde, keek mijn gesprekspartner me verrast aan: “Wat een spannende titel, want Romantiek en Noorden, dat past toch helemaal niet bij elkaar.” Niet? Volgens mij juist wel. Want onder die nuchtere buitenkant schuilt een vurige kern, vol *Sehnsucht* en diepzinnigheid, juist hier in het Noorden! In het Zuiden hoeft niemand te dromen van het land waar Goethes spreekwoordelijke citroenen bloeien. Of heeft u ooit van Italiaanse romantische meesters gehoord? De Franse Romantiek, met schilders als Delacroix en Gericault, is ook al iets heel anders dan de Romantiek van een Turner, Friedrich of Dahl.

Foto: Ewoud Rooks

We hebben intern heel lang gesproken over de naam voor onze tentoonstelling. Moest het „*De Romantiek in het Noorden*” heten, of gewoon „Romantiek in het Noorden”? Het gaat niet alleen om een kunsthistorische stijlrichting maar ook om een algemeen-menselijk gevoel. Romantici van alle tijden kunnen naast de negentiende-eeuwse landschappen genieten van een hopelijk spannende en in ieder geval verrassende keuze met recenter werk uit onze eigen collectie. Met soundscapes, zwarte romantiek en een virtueel panorama wordt het romantische levensgevoel opgeroepen. Kortom, genoeg ingrediënten om een lange, koude winter goed door te komen in het Groninger Museum en in contact te raken met andere romantische zielen, al dan niet dolend. Extra handig: Op Valentijnsdag is het museum gewoon open.

En als u dan toch in Groningen bent, ga dan ter verhoging van de romantische stemming ook eens langs bij onze collega's van Fotogalerie Noorderlicht en Museum De Buitenplaats in Eelde. Voor alle bezoekers die vinden dat hun reis naar het Noorden wel erg lang duurde, heb ik een troost: In de negentiende eeuw duurde de trip van Amsterdam naar Groningen ongeveer twee dagen. Zonder pauze.

„Die beste Bildung findet ein gescheiter Mensch auf Reisen.“ Net als de meeste goede citaten is ook deze uitspraak afkomstig van Johann Wolfgang von Goethe. De vormende kracht van reizen gold niet alleen ten tijde van de romantiek, maar ook in de periode daarvoor, en tot op de dag van vandaag. In onze presentatie *De Wereld in Huis* nemen kooplieden en matrozen van de VOC u mee op reis naar het verre Oost-Azië en terug. Daar begon de globalisering, en de kostbare vruchten van die wederzijdse culturele inspiratie staan opgesteld in het Starck-paviljoen, waar oud-conservator Christiaan Jörg zijn kennis en kunde leende voor een prachtige tentoonstelling. Vaak moet er een echte kenner aan te pas komen om te bepalen of een product afkomstig is uit China, Japan of gewoon uit Nederland.

We verheugen ons op uw komst.

Johan Peter Hasenclever. De sentimentele. 1846
 olieverf op doek, 36,5 x 30,5 cm
 Museum Kunstpalast, Düsseldorf

DE ROMANTIEK IN HET NOORDEN
VAN FRIEDRICH TOT TURNER
9 DECEMBER 2017 T/M 6 MEI 2018

Peter Christian Skovgaard, Gezicht op de zee vanaf Møns Klint, 1850
olieverf op doek, 124 x 185 cm, Skovgaard Museet, Viborg

INTERVIEW

TYPHOON

22

16

DE ROMANTIEK IN HET NOORDEN

VAN FRIEDRICH TOT TURNER

OOK ROMANTIEK

SCHILDEREN IN 3D

32

INTERVIEW

PIERRE WIND

36

EN VERDER

DE ROMANTIEK LEEFT EEN DURE KAST

500 JAAR REFORMATIE IN GRONINGEN

INTERVIEW MET MARK WILSON

ROMANTIEK OP DE KLASSIEKE ACADEMIE

INTERVIEW MET HELEEN VAN BALEN

26
44
50
58
62
70

ALBARTA TEN OEVER

40

INTERVIEW

CHRISTIAAN JÖRG

54

DE ROMANTIEK IN HET NOORDEN
VAN FRIEDRICH TOT TURNER
9 DECEMBER 2017 T/M 6 MEI 2018

Friedrich Nerly, De Piazzetta in Venetië bij maanlicht, 1838
olieverf op doek, 74,8 x 101,8 cm, Angermuseum Erfurt

DE ROMANTIEK IN HET NOORDEN
VAN FRIEDRICH TOT TURNER
9 DECEMBER 2017 T/M 6 MEI 2018

Barend Cornelis Koekkoek, Wintergezicht, 1839
olieverf op doek, 38 x 54 cm, Groninger Museum, verworven met steun van de Vereniging Rembrandt

DE ROMANTIEK IN HET NOORDEN
VAN FRIEDRICH TOT TURNER
9 DECEMBER 2017 T/M 6 MEI 2018

Andreas Achenbach. Noordse bergen in de winter (rotslandschap), 1838
olieverf op doek, 167 x 228 cm, Museum für Kunst und Kulturgeschichte, Dortmund

Jens Juel. Gezicht vanaf Veyrier over het Meer van Genève richting het Juragebergte, 1779
olieverf op doek, 116,4 x 86,9 cm, Thorvaldsens Museum, Kopenhagen

DE ROMANTIEK IN HET NOORDEN
VAN FRIEDRICH TOT TURNER
9 DECEMBER 2017 T/M 6 MEI 2018

17

DE ROMANTIEK IN HET NOORDEN

Van Friedrich tot Turner

DOOR RUUD SCHENK

De Romantiek (ca. 1800-1850) is een zeer belangrijke periode geweest in de geschiedenis van de kunst, waarvan de invloed vandaag de dag nog steeds voelbaar is. Deze beweging begon als een reactie van tal van denkers, dichters en schilders tegen de opvattingen van de Verlichting, die in heel Europa in de achttiende eeuw dominant was geweest.

Tijdens de Verlichting lag de nadruk sterk op de ontwikkeling van de menselijke rede en van de wetenschap. De romantici vonden dat men daarin te ver was doorgeschoten, dat emoties en religieuze gevoelens hierbij te weinig aandacht kregen. Ook de Verlichting was op haar beurt een reactie geweest: van mensen die zich wilden ontworstelen aan het autoritaire gezag van onder meer de kerk – men wilde voortaan als zelfstandig individu nadenken. De romantici wilden deze verworvenheid niet overboord zetten, integendeel zelfs, maar ze vonden dat er met de grote nadruk op de autonomie van het individu en op het rationele denken op een dieper niveau iets anders wezenlijk menselijks verloren was gegaan, zoals een gevoel van verbondenheid, van zingeving. Maar hoe dit terug te vinden, als je ook niet terug kunt of wilt naar de tijd dat de kerk op autoritaire wijze richting gaf aan het geestelijk leven? Een definitief antwoord op die vraag is nooit gevonden. De

romantici waren rusteloze zoekers, dromers, verloren zielen soms, die de bevrediging en het geluk dat ze zo hartstochtelijk najoegen zelden of nooit konden vinden. In dat opzicht waren zij de directe voorgangers van veel moderne kunstenaars, die immers ook vaak vanuit hun 'gevoel' werken en iets tot uiting willen brengen dat ze niet exact in woorden kunnen vatten.

Het landschap

Het genre in de beeldende kunst dat tijdens de Romantiek tot de grootste bloei kwam, was het landschap. Tot die tijd had een landschapsschilderij nauwelijks enig aanzien gehad. Het landschap diende in een schilderij altijd alleen als achtergrond voor de afbeelding van een scène uit de Bijbel, een verhaal uit de klassieke oudheid of een belangrijke historische gebeurtenis. Als er al belang werd gehecht aan een geschilderd landschap op zich, dan was dat een verbeelding van het idyllische, maar volstrekt utopische Arcadië, dat de trekken kreeg van een zonovergoten Griekse of Italiaanse omgeving, maar dat nooit een werkelijk bestaand landschap weergaf. Een uitzondering hierop was de Nederlandse Gouden Eeuw, toen de landschapsschilderkunst tot grote hoogten was gestegen. En ondanks dat in de eeuw daarna koningen en aristocraten door heel Europa maar wat graag zeventiende-eeuwse Nederlandse landschapsschilderijen aan

Adolph Tidemand & Hans Gude, Vissen met een speer op het Krøderen meer, 1851
olieverf op doek, 115 x 159 cm, Nasjonalmuseet for Kunst, Arkitektur og Design, Oslo

hun grote kunstverzamelingen toevoegden, duurde het tot begin negentiende eeuw voordat deze Nederlandse schilders in de rest van Europa navolging kregen. Vooral het werk van Jacob van Ruisdael (1628-1682) was enorm populair. Heel veel landschapsschilders uit de Romantiek zijn door Ruisdaels werk beïnvloed, onder wie de Engelsman John Constable, de Duitser Carl Gustav Carus en de Noor Johan Christian Dahl, om slechts enkele van de belangrijkste te noemen.

Het unieke van de huidige tentoonstelling in het Groninger Museum is dat nu voor het eerst een uitgebreid internationaal overzicht getoond wordt van de landschapsschilderkunst uit de Romantiek. Hierbij zijn schilderijen van de meest beroemden onder hen, zoals Caspar David Friedrich en J.M.W. Turner, te zien naast het werk van kunstenaars die veel onbekender zijn. Zo komt er een groot aantal schilderijen uit de Scandinavische landen, allemaal van een verrassend hoog niveau. En ook Nederland is goed vertegenwoordigd. Het is nu überhaupt voor het eerst dat de Nederlandse Romantiek in een internationale context wordt gepresenteerd, en het is spannend om te zien hoe de beste schilders van 'onze'

Romantiek, zoals Barend Cornelis Koekkoek, Wijnand Nuijen en Andreas Schelfhout, zich verhouden tot hun beroemde buitenlandse tijdgenoten.

Een bijzonder aspect van de schilderkunst uit de Romantiek is dat er nooit een landschap werd geschilderd alleen maar omdat het zo mooi is. Er is altijd een of ander verhaal aan verbonden, een concrete emotie of stemming die wordt opgeroepen, of een opvatting of een gedachte die wordt verbeeld. Een populair onderwerp was de weergave van de ontzagwekkende krachten van de natuur: hevige stormen, bliksem, vulkaanuitbarstingen, woeste zeeën, hoge watervallen, diepe berggravijnen. Allemaal zaken die in werkelijkheid (levens) bedreigend kunnen zijn, maar waarbij men aangenaam kan huiveren als men ze in een schilderij (en tegenwoordig vooral in films) ziet. Deze onderwerpen werden wel 'subliem' of 'verheven' genoemd, een term die in zwang was geraakt dankzij de achttiende-eeuwse Engelse filosoof Edmund Burke. Deze had het 'schone' in de kunst geassocieerd met gevoelens van welbehagen en ontspanning, en het 'sublieme' daartegenover gesteld als iets dat niet mooi hoeft te zijn, maar dat juist intense emoties van angst en gevaar oproept.

Carl Blechen, Landweg in de winter bij maanlicht, ca. 1836
olieverf op paneel, 39 x 53 cm, die Lübecker Museen, Museum Behnhaus Drägerhaus, Lübeck

Het spirituele

Ook het tegendeel van deze heftige emoties kwam volop aan bod: verstillend, contemplatie. Sommige kunstenaars betreurden het wegvallen van religie als verbindend element in de samenleving en zochten in de afzondering van de natuur naar contact met het goddelijke. Dat kon resulteren in landschappen waarin een kerk, een kloosterruïne of een crucifix in een bos of op een berg het gevoel voor het religieuze met de natuur verbond, zoals vaak bij Caspar David Friedrich het geval is. Soms zijn deze uitgesproken religieuze elementen afwezig, maar heerst er toch een stemming van inkeer, bijvoorbeeld wanneer een eenzame figuur in gedachten verzinken in een weids landschap staat. Ook de seizoenen werden veel afgebeeld: hoe de natuur in de herfst en winter lijkt af te sterven om in de lente en zomer weer op te bloeien. Het herinnerde aan de vergankelijkheid van het menselijk leven te midden van de eeuwigdurende cyclus van de natuur. De maan, door God geschapen om nog enig licht te brengen in de duisternis van de nacht, is vaak een troostrijk symbool.

Het sublieme en het spirituele zijn slechts twee van vele thema's die als een rode draad door de romantische

landschapsschilderkunst lopen en die ook voor de moderne toeschouwers nog heel invoelbaar zijn. Wat opvalt wanneer je de levensbeschrijvingen van de romantische kunstenaars leest, is hun grote lust tot reizen. Dat een schilder voor zijn ontwikkeling naar Italië reisde om er de resten van de klassieke oudheid en de rijkdom van de Renaissance te bestuderen, was niet nieuw. Maar velen van hen bleven vaak ook daarna nog hongerig om andere landen te bezoeken, nieuwe indrukken op te doen en nieuwe contacten te leggen. Tegelijkertijd was er begin negentiende eeuw sprake van een opkomend nationalisme, vooral in landen die het juk van Napoleon hadden afgeworpen, en kozen veel kunstenaars nadrukkelijk om hun 'eigen' landschap af te beelden. Zo woonde Johan Christian Dahl, bijvoorbeeld, het grootste deel van zijn leven buiten Noorwegen, maar hij schilderde stevast Noorse berglandschappen. Ondanks de patriottische tendensen was de kunstwereld toch heel kosmopolitisch ingesteld en was de internationale uitwisseling op artistiek gebied groot. Ook dat geeft een actueel tintje aan deze tentoonstelling, omdat nu immers ook het conflict tussen globalisme en nationalisme opnieuw speelt.

Thomas Fearnley, Landschap met wandelaar, 1830
olieverf op doek, 49 x 66,5 cm
Nasjonalmuseet for Kunst, Arkitektur og Design, Oslo

DE ROMANTIEK IN HET NOORDEN
VAN FRIEDRICH TOT TURNER
9 DECEMBER 2017 T/M 6 MEI 2018

TYPHOON

Ik wil de liefde bedrijven met het bos

DOOR PHILIP ROZEMA BEELD WIM TE BRAKE

Typhoon. Zijn naam is zelf een natuurverschijnsel. Het is dan ook geen toeval dat hij gevraagd is om de expositie *De Romantiek in het Noorden – van Friedrich tot Turner* te openen. Typhoon (Glenn de Randamie, 1984) vertelt over hoe hij zich staande houdt te midden van de wervelwind die hij zelf is. Na jaren van enorm succes heeft de rapper/zanger gereisd en is hij op zoek gegaan naar rust. “Eenmaal in het oog van de storm is het echt rustig. Maar daar kom je niet zomaar.”

“De natuur is voor mij essentieel. Ik ben opgegroeid bij de bossen op de Veluwe. Natuur is ruimte. En voor mij is het ook een *imprint* van de goddelijkheid. Als ik in de natuur ben dan word ik letterlijk zo blij als een kind. Ik praat met de natuur. Ik praat met de bomen en met de zee zoals je praat tegen je beste vriend, vriendin, vrouw, vader, moeder of God. Ik dans erin. Vaak is het zo dat de zwaarte die ik in me heb oplost als ik in de natuur ben. Dan voel ik het gewoon lichter worden in mijn hele lichaam.”

In de natuur zorgt Typhoons romantische inslag voor allerlei verhalen. “In een nummer dat nog niet is uitgekomen zeg ik: ‘Ik wil de liefde bedrijven met het bos / harde seks met de zee / lepeltje lepeltje met God / chicks vinden me vreemd.’ Ik voel dat oprecht zo. Als ik de zee zie dan wil ik de liefde kunnen bedrijven. Ik wil de zee kunnen omarmen. Ik wil lepeltje lepeltje liggen met het héle bos. Met alle bomen ter wereld. Op zulke momenten voel je dat kind in je die geen belemmeringen ziet. Dat kind heeft het idee dat als je iets bedenkt, het er ook kan zijn. Dat is voor mij heel erg belangrijk.”

Typhoon schiet in de lach. “Ja, daar ben ik wel een totale romanticus in.”

Het verhaal achter het kunstwerk

Naast de natuur zorgt ook kunst voor inspiratie. Het surrealisme is Typhoons favoriete kunststroming, Magritte zijn favoriete schilder. Maar ook Dalí en Da Vinci inspireren hem met hun idee van de *Homo Universalis*, de mens die verschillende vaardigheden ontwikkelt. “Zo kijk ik ook naar het leven. Er is niet maar één sleutel tot de waarheid. De waarheid zit niet in één onderdeel van de wetenschap. En juist door de combinatie van stijlen kom je tot jouw weg. Tot jouw waarheid. Door het beeldhouwen keek Dalí ineens ook anders naar schilderen. Ik ben gaan kickboksen, en daardoor kijk ik ook op een heel andere manier naar mijn *art form*. Ik ben begonnen met trompet spelen en opeens begrijp ik waarom ik zing en op wat voor manier.”

“Ik vind het niet zo interessant om kunst te consumeren. Ik ben geïnteresseerd in het verhaal: wat is de taal die jij spreekt? Ik zie wat, en dan wil ik weten: waarom heeft hij of zij dat geschilderd? Waar komt hij of zij vandaan? Dat maakt dat ik een *artwork* begrijp.” Typhoon heeft meegemaakt dat zijn verhaal niet goed begrepen werd. “Op den duur zag ik alleen nog maar mensen in het publiek die hartjes maakten met hun handen. Toen dacht ik: maar dat is niet de boodschap. Dat is de geconsumeerde versie van dat. En dat mag er ook zijn, als je bijvoorbeeld op een festival voor 30.000 man staat. Dan heb je geen tijd om voorzichtig elke laag te pakken.”

Juist door onze menselijkheid uit te spreken en te vieren krijgt die duisternis geen vruchtbare grond om zich in te ontkiemen. Het is voor mij een missie om dingen aan het licht te brengen.

De keerzijde van romantiek

“De warme laag die om mijn plaat zit is voor mij het gevoel van thuiskomen. Uiteindelijk komen we allemaal thuis, anders is het geen reis geweest. Dan ben je nog steeds aan het reizen. Dat thuiskomen is voor mij heel belangrijk. Maar ik tap juist in op de menselijke strubbelingen, de dingen die we niet hardop willen zeggen tegen elkaar of tegen onszelf. *Zandloper* bijvoorbeeld, is een van de grootste festivalsongs van de afgelopen jaren geweest. Dat gaat over doodgaan. Over reïncarnatie. Over een kogel krijgen omdat mensen je ergens niet willen hebben.”

Deze dubbele laag van liefde en strubbelingen is belangrijk voor Typhoon. Hij benadrukt dat de romantiek ook zijn keerzijde kent. “Dat heb ik ook gezien en dat maakt me triest. Dan kost het wat extra moeite om naar dat kinderlijke terug te gaan. Die harde realiteit is dan ook de reden dat ik in de *middle of nowhere* woon. Het is een kwestie van voor jezelf zorgen.”

Typhoon bevestigt dat hij hard is voor zichzelf. Wanneer ik hem vraag of hij wel eens een pas op de plaats moet maken begint hij te lachen. “Elk jaar gebeurt dat wel. Ik had aan het eind van vorig jaar een paar heftige paniekaanvallen. Toen voelde ik weer een burn out opkomen. Dus ik balanceerde wederom op het randje. Toen had ik nog negen keer Ahoy met ‘Vrienden van Amstel Live’ en nog een theatertour. Op zulke momenten zeggen mensen ook tegen me dat ik moet uitkijken. En dan heb ik zoiets van: ik weet het, maar je staat niet in mijn schoenen.”

Onze menselijkheid vieren

“Ik begin nu eigenlijk, na mijn reis van anderhalve maand, liever voor mezelf te zijn.” Typhoon raakt met zijn ene hand de

andere aan. “Af en toe moet je jezelf gewoon echt aanraken en contact maken met je huid. Contact maken met dat kind in je. Gewoon effe wat liever voor jezelf zijn. Wat minder moeten en wat meer mogen. Je moet je voorstellen dat alles om Typhoon draaide. Dat is best wel heftig.”

En dan had je ook nog een boodschap over de liefde. “Ja, precies. Het is ergens een soort van missie. Ik voel de potentie van ons menselijk zijn heel erg. Die potentie staat vaak in schril contrast met hoe we handelen. Ik kom er steeds meer achter dat het oké is om onze menselijkheid te vieren. Juist door onze menselijkheid uit te spreken en te vieren krijgt die duisternis geen vruchtbare grond om zich in te ontkiemen. Het is voor mij een missie om dingen aan het licht te brengen. Zo van: ik ben mezelf. Ik ben echt mezelf.”

Voor Typhoon geldt nu dat er weer werk aan de winkel is op persoonlijk vlak zodat hij zijn boodschap uit kan dragen. “Ik heb heel veel uitgezonden en te weinig aan mezelf teruggegeven. Het zal je dan ook niet verbazen dat ik nog vrijgezel ben. Op een gegeven moment loop je in dezelfde rondjes en die rondjes worden telkens korter. Dus je kan om het probleem heen lopen, maar op een gegeven moment kun je je kont niet meer keren of je ziet het recht voor je neus. En ja, dan moet je een stuk van je ego loslaten. Dat stemmetje in je hoofd dat zegt: ‘Maar kijk, we hebben het toch goed samen, kijk dan, kijk eens naar je succes, iedereen wil je, oh wow!’ Maar ja, dat is uiteindelijk niet waarvoor ik hier ben. Natuurlijk is het heerlijk om op het podium te staan. Het is de dans tussen nederigheid naar de muziek en talent toe en tegelijkertijd het voelen dat het lukt wat je doet en dat je er goed in bent. Het is die dans, maar het is niet het hele leven.” **G**

DE ROMANTIEK LEEFT

Leve de romantiek!

DOOR SANDER KLETTER

In aansluiting op de tentoonstelling *De Romantiek in het Noorden – van Friedrich tot Turner* presenteert het Groninger Museum *Ook Romantiek*. Deze expositie toont een keuze uit de eigen collectie van de afgelopen vier decennia, variërend van beeldende kunst en design tot mode. Vanwege de titel van deze tentoonstelling zou je haast gaan denken dat er een statement wordt gemaakt. Willen de tentoonstellers aantonen dat al het werk op de tentoonstelling nauw met elkaar verbonden is en ook nog eens met de stroming van de Europese Romantiek van weleer? Is er volgens hen soms sprake van een nieuwe stroming in de hedendaagse kunst en toegepaste kunsten, die je zou kunnen aanduiden als neo-romantiek? Twaalf jaar geleden was dat concept al eens ondernomen door de Schirn Kunsthalle in Frankfurt met de tentoonstelling *Ideal Worlds. New romanticism in contemporary art*. Zo pretentief is de opzet van deze presentatie niet. Zij wil laten zien dat de geest van romantiek nog altijd is blijven doorwerken, tot aan het heden.

Beleving

Opvallend is dat het werk op de tentoonstelling *Ook Romantiek* nogal uiteenlopend is in stijl en onderwerp. Daarin schuilt een (weliswaar oppervlakkige) parallel met de negentiende eeuwse Romantiek. Over de toen al ongrijpbare diversiteit daarvan brak de Franse dichter en kunstcriticus Charles Baudelaire (1821-1867) zich in 1848 het hoofd. Het romantisch karakter van een kunstwerk schuilde, wat hem betreft, niet zozeer in de keuze van het onderwerp of in het

verbeelden van een objectieve waarheid. Kenmerkend was volgens hem de wijze waarop het gevoel een prominente rol kreeg in de kunstuitingen van de romantiek. De Duitse kunstenaar Caspar David Friedrich (1774-1840) stelde dat kunstenaars niet moesten schilderen wat ze voor zich zagen, maar vooral ook wat ze in zichzelf waarnamen. In de kunst van de Romantiek gaat het om het subjectieve en het persoonlijke. Het gaat niet om het streven naar realisme, maar om de beleving van de individuele kunstenaar. Verbeeldingskracht is het sleutelwoord, waarbij de ervaren emoties zichtbaar en voelbaar mogen zijn in het kunstwerk.

Luchtig

Een opmerkelijk voorbeeld zijn de geënceneerde foto's van de Nederlandse kunstenaar Tjarda Sixma (1962). We zien haar in *Lupa's hemelvaart* (1987) figureren samen met haar geliefde hondje Lupa. Zij treedt op als diens beschermengel. Ze houdt het beestje liefdevol in haar armen. Samen stijgen ze op, op een hilarisch, ietwat knullig geschilderd wolkje. "Naar een denkbeeldige hondenhemel", voegt Sixma daar door de telefoon lachend aan toe. "Ik was eind jaren tachtig heel erg gecharmeerd van de Prerafaëlieten, vooral van Dante Gabriel Rossetti." Rossetti was een van de oprichters van de Pre-Raphaelite Brotherhood in 1848. De leden grepen terug op de kunst van de late middeleeuwen en vroege Renaissance. Het verduidelijkt dat Sixma op zijn minst inspiratie vond in romantiek toen ze *Lupa's hemelvaart* maakte. De liefde voor het beestje spat van de foto af. Het is een heerlijke aan kitsch grenzende hommage. "Ik had destijds nog geen kinderen en Lupa betekende alles voor me", verklaart de

Studio Job, Candleman, 2002, Groninger Museum

Anselm Kiefer, Wege der Weltweisheit: die Hermannsschlacht, 1982, Groninger Museum

kunstenaar. Ook in het fantasievolle *Rust zacht* (1989) treedt zij met het hondje op. We zien ze nu samen in een landschapelijke setting van een verstild donker plekje op een herfstig kerkhof. We zien de kunstenaar liggen met haar hoofd gevleid op de denkbeeldige grafsteen van Lupa. Denkbeeldig, want het hondje was in 1989 namelijk nog niet dood. De geest van het dier vergezelt haar in de vorm van een vaag waarneembare schim. De dramatiek van het tafereel wordt met aandacht voor details opgeschroefd, onder meer doordat de kunstenaar met haar vingertoppen het grafje aanraakt. "Ik moest er niet aan denken dat Lupa ooit dood zou gaan, met die twee foto's uitte ik achteraf gezien misschien mijn gevoelens daarover." Subtiel detail: Sixma is gekleed in een jurk, die in de mode was bij de Prerafaëlieten. Ook de voorkeur voor een mystiek thema van zoiets als een geestverschijning deelt ze met hen.

Het onderwerp van de twee foto's lijkt zwaar, maar de suikerzoete theatrale vorm waarin Sixma het giet is toch eerder lichtvoetig. Die speelsheid kenmerkte ook haar videokunst uit dezelfde periode, die ze samen maakte met haar partner Michiel Visselaar.

Ernstig

Tegenover de luchtigheid van Sixma staat de overweldigende ernst van *Wege der Weltweisheit: die Hermannsschlacht*

(1982) van de Duitser Anselm Kiefer (1945). Het betreft een gigantische collage en gemengde techniek, van circa twee bij vijf meter groot. Het is in een hevig zwart-wit contrast uitgevoerd. De kunstenaar heeft zich laten inspireren door Duitse geschiedschrijving. In het jaar 9 na Christus zag de Germaanse aanvoerder Hermann kans om de indringer, een Romeinse legioen van bijna 20.000 man sterk, te verslaan. Het speelde zich af in het vrijwel ondoordringbare Teutoburger Wald. Wat zien we op het doek? Het meest in het oog springen misschien de vijftig portretten van verschillend formaat en stijl. Deze zijn met elkaar verbonden via een grof aangebracht organisch lijnenspel. Op de achtergrond zijn een stel verticale bomen te ontwaren, als stille getuigen van waar de veldslag zich ooit afspeelde. De geportretteerde personen blijken filosofen, kunstenaars, politieke figuren en schrijvers te zijn, die kunnen worden gerelateerd aan de Hermannsschlacht.

Het door Kiefer gekozen onderwerp uit de eigen vaderlandse geschiedenis is verbonden met de zoektocht naar een eigen Duitse identiteit. De literatuur, poëzie en schilderkunst van de romantiek in het Duitsland van de negentiende eeuw was van deze queeste doordrongen. Helaas verwerd de historische gebeurtenis van de Hermannsschlacht in de propagandamachine van de nazi's in de jaren dertig van de twintigste eeuw tot een fascistisch symbool.

Tjarda Sixma, Lupa's Hemelvaart, 1987, Groninger Museum

Aan verbeelding heeft Cucchi geen gebrek. Net als in het werk van Kiefer en Sixma is zijn onderwerp bovendien verpakt in de vorm van een fantasielandschap.

Enzo Cucchi, Montagna Miracolate, 1981

Kiefer begeeft zich met dit beladen onderwerp dus op glad ijs. Het wordt niet helemaal duidelijk waar de kunstenaar staat. Zijn eventuele boodschap of conclusie is lastig te ontrafelen. De hevige expressionistische vorm waarin de kunstenaar het werk heeft gegoten biedt weinig zekerheid. Het geëtaleerde grove doorwrochte handschrift lijkt wel Kiefers innerlijke tweestrijd met het beladen thema te demonstreren. Zijn unieke alles behalve realistische beeldtaal sluit aan bij de voorkeur van de romantiek voor subjectieve verbeelding. Ook de verschillende beeldmotieven in het werk geven geen uitsluitel. Ze kunnen heel goed op meerdere manieren worden geïnterpreteerd. Zo lijken de oplaaierende vlammen in het centrum symbool te staan voor vernietiging. Maar ze zouden evengoed kunnen verwijzen naar het geestelijk scheppend vuur van de afgebeelde personages. Het genoemde zwarte lijnenpatroon, dat organisch over het hele doek is aangebracht, kan worden geassocieerd met de structuur van boomwortels van boven af gezien. De portretten zouden dan tevens de gesneuvelde soldaten kunnen voorstellen. Ze zijn overgroeid en besmeurd. Uiteindelijk zijn ze een geworden met de wortelstructuur. Hun bloed

heeft het Teutoburger Wald nieuw leven ingeblazen. Maar datzelfde lijnenpatroon kan ook weer worden gezien als een symbool van de vernietiging, in de vorm van het naargeestige web van een spin.

Het is duidelijk genoeg dat Kiefer in dit werk op persoonlijke wijze verwerkt wat in de loop van de Duitse cultuurgeschiedenis met het historische verhaal van de Hermannschlacht is gebeurd. Zijn keuze om dit in een landschappelijke vorm te doen is overigens eigen aan de Duitse romantiek van de negentiende eeuw. Als Friedrich dit werk had kunnen zien, zou dat hem zeker bevallen. Het eindbeeld van een ondoordringbaar en ondoorzichtig woud, dat na zijn hevige worsteling met de materie is ontstaan, heeft iets tragisch onheilspellends. Het is zoals de Duitse romantische dichter en spiritueel filosoof Novalis de natuur graag zag. Voor alles stond dat de mens slechts een nietig en tijdelijk wezen is in vergelijking met de eeuwigdurend mysterieuze grootsheid van de natuur. Er kan maar een conclusie zijn *Wege der Weltweisheit: die Hermannschlacht* hoort zonder twijfel thuis op de thematentoonstelling *Ook Romantiek*.

Nog meer romantiek

Op de tentoonstelling zijn nog meer overtuigende voorbeelden waarin de geest van de romantiek door ademt. Van de Italiaan Enzo Cucchi (1949) is de grote houtskooltekening *Montagna Miracolate* te zien. Net als Kiefer wordt Cucchi gerekend tot het neo-expressionisme van de jaren tachtig van de vorige eeuw. Hij behoorde tot een groepje kunstenaars, dat wordt beschouwd als de Italiaanse variant daarvan. Ze zijn bekend onder de naam *Transavanguardia*. Ook zijn tekening benadrukt de eigen identiteit van een kunstenaar door toepassing van een persoonlijk handschrift en door eigenzinnige beeldtaal. Aan verbeelding heeft Cucchi geen gebrek. Net als in het werk van Kiefer en Sixma is zijn onderwerp bovendien verpakt in de vorm van een fantasielandschap. In zijn geval in de vorm van een naïef ogend gebergte, waarin hij met een zichzelf toegeëigend beeldcitaat van de Italiaanse renaissancekunstenaar Giotto verwijst naar de christelijke legende rondom de Heilige Franciscus van Assisi. Ook hier kun je je afvragen wat Friedrich er van zou vinden. Onherbergzame gebergten met mysterieuze religieuze aspecten zijn hem niet vreemd.

Er is nog veel meer romantiek. Er zijn enkele werken die aansluiten bij de zogenaamde zwarte romantiek, waarin angst, horror, dood en verderf hoogtij vierde. Het genre van het griezelverhaal beleefde zijn hoogtepunt tijdens de romantiek. Iconisch is het boek *Frankenstein. The modern Prometheus* (1818), een huiveringwekkend, vaak verfilmd verhaal van de Engelse schrijfster Mary Shelley. Dokter Frankenstein speelt God door zelf een mens te scheppen, die verandert in een monster. De omgeving waarin zich dit verhaal afspeelt is een naargeestig slot, mogelijk gebaseerd op een echt bestaand kasteel ten zuiden van Darmstadt dat Mary op doorreis had bezocht. Van het vormgeversduo Studio Job (Job Smeets, 1970 en Nynke Tynagel, 1977) zijn verschillende ontwerpen op de tentoonstelling, die zo afkomstig hadden kunnen zijn uit dit kasteel Frankenstein. Hun grote bronzen *Candleman* (2002) bijvoorbeeld, die in speelsheid en knipoog naar kitscherigheid verwant is aan het werk van Sixma. Wie de persoonlijke verbeeldingskracht en beleving van een kunstenaar hoog in het vaandel heeft staan, kan zich bij *Ook Romantiek* uitleven in eigen associaties. **G**

SCHILDEREN IN 3D

FRANS VAN HOESEL & BART CAMPMAN OVER HUN VIRTUELE PANORAMA

DOOR STEVEN KOLSTEREN **BEELD** SIESE VEENSTRA

I'm your crazy scientist for today, zo lazen we onder het mailtje dat we kregen van Frans van Hoesel van het Reality Center van de Rijksuniversiteit Groningen. En: The world around you is not what it seems. Hierin bood hij zijn diensten aan om met behulp van virtual reality een beleving in het Groninger Museum te realiseren. Beleving met allerlei zintuigen is nu juist een belangrijk begrip in de museumeducatie en het toepassen van nieuwe technieken wordt daarbij niet geschuwd. De mail van Frans was dus een schot in de roos. Maar uiteraard moet zo'n specifieke toepassing van een virtuele ervaring wel passen in een tentoonstelling en echt een meerwaarde opleveren, anders blijft het een grappige gimmick.

De expositie *Ook Romantiek*, een aanvulling op de hoofdtentoonstelling van negentiende eeuwse kunst, met daarin eigentijdse werken uit de collectie, bood de gelegenheid. Het idee achter deze tentoonstelling is namelijk het oproepen van emoties bij de bezoeker. Nog preciezer: het aanboren van verschillende emoties, die ook nog heel tegenstrijdig kunnen zijn. Zoals de natuur in de schilderijen van de Romantiek dat doet, maar hier door middel van eigentijdse kunst, variërend van sculpturen, foto's en design tot mode en soundscapes. Een hoofdlijn is het ervaren van angst, eenzaamheid, verdriet in combinatie met 'zwarte' Romantiek: denk aan het ontstaan van horror in de negentiende eeuw (Frankenstein, verhalen van Edgar Allan Poe, Dracula). Deze thematische lijn begint met een soundscape in een verduisterde ruimte waarin klanken overal om je heen fantasiebeelden oproepen. Een andere

hoofdlijn, die begint (of eindigt) met een meditatieve soundscape, is de ultieme schoonheid, verliefdheid, sublimatie, het gevoel dat we romantisch zijn gaan noemen. De verbinding bestaat uit reizen. Aan de ene kant verbeeld in schilderijen van Groningse negentiende eeuwse schilders, aan de andere kant in een romantisch panorama, een virtuele reis door landschappen die in de hoofdtentoonstelling als schilderij te zien zijn met een enkele toevoeging uit de eigentijdse kunst.

Adembenemend

Belangrijk uitgangspunt voor dat virtuele panorama is, dat de bezoeker zich laat meevoeren op die reis. Bij een scherm kun je over de randen heen kijken en verlies je zo de illusie, de waan dat je echt in het landschap staat. Frans van Hoesel heeft daar ervaring mee. In zijn laboratorium op het Zernike complex is er een groot half gebogen scherm, meters breed en hoog, met zitjes ervoor als een kleine bioscoop. Grote projectoren zorgen voor een vernuftig computergestuurd beeld. In het landschap gebaseerd op een schilderij uit de tentoonstelling gebeurt op eerste gezicht niets. Maar wie goed kijkt ziet opeens wat grashalmen bewegen, blaadjes aan de boom bewegen of een wolkje van vorm veranderen. De illusie is adembenemend: door de bewegingen komt het schilderij tot leven en word je het landschap ingetrokken. Frans en zijn collega Bart Campman grijnzen van oor tot oor als zij zich de eerste ontmoeting herinneren. "Als jullie dit al zo mooi vinden", zei hij over een indrukwekkend uitnodigend panorama waarin hier en daar wat beweegt, "wacht maar tot je echt aan het wandelen gaat". Hij zette de virtuele camera in beweging en even later waren we op pad door het dramatisch

Frans van Hoesel en Bart Campman in het virtuele panorama

veranderende landschap. Zo wandelden we letterlijk van het ene schilderij in het andere, met daarbij wisselende emoties.

Frans en zijn team van vier, met naast Bart voor de visuals de twee programmeurs Pjotr Svechatov en Laurens Voerman, hebben de beschikking over high tech faciliteiten in het Reality Center en ook de nodige ervaring, zo'n dertien jaar. Al in 2006 maakten zij een driedimensionale film voor het Groninger Museum bij de tentoonstelling over archeoloog Van Giffen. Ze werken uiteraard voor de Rijksuniversiteit, maar ook voor externe opdrachtgevers, bijvoorbeeld een visualisatie van *Wildlands* in Emmen voordat het gerealiseerd werd en een bedrijfs-introductiefilm voor Shell, ook op een groot gebogen scherm, die daar nog steeds "grijs gedraaid wordt." Maar hierin kan de kijker niet zelf in real time meegaan. Feitelijk is hier meer sprake van functionele visualisaties en studiemateriaal en niet van het scheppen van een nieuwe wereld.

Diepte maken

Dat laatste blijkt vooral wat Frans en Bart zo enthousiast maakte over het huidige panorama. Uit een eerste reeks van vijftien schilderijen gingen zij op zoek naar vertalingen hiervan. Kun je in een schilderij diepte maken? Een eerste idee was rondom een echt schilderij het landschap in de zaal verder aan te vullen, een andere gedachte was om elke bezoeker een *head mounted display* (een soort 3d bril) te geven, maar in overleg met het museum vielen die opties snel af. Daarom kozen zij uit de stapel een aantal werken die bepaalde emoties vertegenwoordigen. Een schilderij is plat en het landschap wordt omkaderd door een lijst. Zodra je een stap opzij zet, ben je uit het landschap. Wanneer je schilderijen vertaalt naar een ruimtelijke beleving kun je niet zomaar plaatjes achter elkaar plakken. Het perspectief van het ene werk is anders dan van het andere, er moet een logische tussenlaag zijn met een overgang. Bovendien is het virtuele landschap 180 graden,

dus een veel weidser blikveld. De virtuele schilderijen zijn ook interactief: alleen wanneer je als kijker midden in de zaal staat, volg je het wandelpad. In principe zou de kijker, als die precies op het juiste moment van de stip afgaat en het beeld laat stilstaan, de oorspronkelijke schilderijen weer kunnen laten verschijnen, maar altijd zie je ook al iets van het volgende landschap. Die overgangen en de details daarin zijn heel subtiel gemaakt. Frans en Bart benadrukken dat ze vooral een emotionele beleving willen oproepen, niet exact het voorbeeldschilderij. Ze kregen daarin ook "artistieke vrijheid" van het museum. Samen met het museum zochten ze zes landschappen uit om de reis vorm te geven. Een hele uitdaging. Daar is wel een "crazy scientist" voor nodig.

Nieuwe wereld

In feite maakten zij op basis van de voorbeeldschilderijen een nieuwe driedimensionale wereld. Juist omdat je in de

landschappen steeds in de verte kijkt, moest die wereld heel uitgebreid zijn. "Je kunt niet zomaar opeens een muur neerzetten", grapt Bart. Zelf zien zij het ook als een creatief proces, het scheppen van een eigen kunstwerk. "Je boetseert als het ware de rotsen, bomen, mensen; het is alsof je in 3d aan het schilderen bent", legt Frans uit. "Je gaat aan de gang met een soort verfkwas in het programma: hier wil ik de berg wat hoger, daar moet het meer omlaag." Bart vergelijkt het zelf met digitaal kleien en zandkastelen bouwen.

Frans: "Ik ontdek elke keer nieuwe dingen in die wereld, al heb ik de route al heel vaak gelopen. De wereld is zo groot, als je naar rechts kijkt zie je niet wat er links gebeurt. Je moet het meermalen bekijken om het goed te kunnen ervaren." Zowel het team van Frans als wij van het museum zijn benieuwd hoe bezoekers er op reageren. Dus als u tijdens de beleving in de hoek van de zaal iemand nieuwsgierig ziet staan, is de kans groot dat het een van de makers betreft.

ROMANTIEK IN DE KEUKEN

van eenzame spruit tot
pomme d'amour

DOOR DORIEN VRIELING **BEELD** WIM TE BRAKE

Kok Pierre Wind organiseert in het voorjaar een 'romantische proeverij' in het Vrijdagavondprogramma ter gelegenheid van de expositie *De Romantiek in het Noorden – van Friedrich tot Turner*. Logisch, want voor hem zijn kunst en eten onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Een paar maanden geleden trof Pierre Wind het perfecte gebakken ei aan. Niet in zijn keuken, maar in de Rotterdamse Kunsthal, tijdens een expositie over het hyperrealisme. "Een schilder had een gebakken ei geschilderd dat zo uit de pan leek te komen, en aan alle eisen voor een goed gebakken ei voldeed. Geweldig. Het visuele kan je, net als goed eten, in extase brengen."

Eten verdient een plek in musea, vindt hij. En als het praktisch mogelijk was, zou hij daar ook een echt gebakken ei laten zien. "Kunst is niet alleen iets artistieks maken, het is ook de perfecte beheersing van een ambacht. Ik geef les op koksscholen. Als ik de studenten daar vraag of ze een ei kunnen bakken, zeggen ze allemaal 'ja'. Zet ik ze vervolgens aan het werk, dan blijkt niemand een perfect ei te kunnen bakken. Dat komt namelijk nauw: het mag geen

zwarte randjes hebben, geen luchtbelletjes, het moet egaal gestold zijn en de vorm hebben van een strakke ovaal."

Bevlogen

Kok en zelfbenoemd 'kokoloog' Pierre Wind is bekend van televisie, waar zijn drukke, fysieke manier van praten zijn handelsmerk werd. Maar hij doet veel meer: hij is chef bij het rijdende Haagse restaurant *Hoftramm*, zet zich in voor smaakonderwijs voor basisschoolleerlingen en ontwikkelt in samenwerking met het Trimbos instituut alcoholvrije cocktails. Al die dingen vindt hij, stuk voor stuk, 'kicken', zegt hij op het winderige terras van een Scheveningse strandtent. Kalm rookt hij een pijpje, dat steeds uit waait. Hij is rustiger dan op de buis, maar net zo bevlogen over eten en alles wat daarmee te maken heeft.

Het Groninger Museum heeft Wind uitgenodigd om in het voorjaar een proeverij te organiseren. Op het moment van het interview is nog niet bekend hoe de proeverij eruit gaat zien, maar toen hij gevraagd werd twijfelde hij geen moment. "Het Groninger Museum heeft lef. Ze brengen kunst op zo'n manier dat het je aandacht trekt, ook als je geen kunstkenner bent. Ik vind het een hele eer dat ze mij vroegen."

Wulpse schilderijen

Voor zijn proeverij heeft hij al talloze ideeën. Bij de romantiek denkt hij aan wulpse schilderijen – “In de zeventiende of achttiende eeuw gebruikten ze eten in schilderijen om iets over seks te zeggen. Je ziet een appel, maar die staat voor veel meer. Vind ik fantastisch” – maar ook aan eten met een lustopwekkend effect en aan romantisch dineren. “Ik zou graag willen dat iedereen die avond in een schilderijlijst gaat eten. Zodat je zelf, als koppel, ook een kunstwerk vormt. Iedereen moet een beetje uit zijn comfort zone komen. Het wordt een *kicken* avond.”

Als het aan Wind ligt, krijgt eten een permanente rol in het Groninger Museum. “Van die afdeling zou ik dan wel artistiek directeur willen worden. Dat staat nog niet op mijn cv.” Hij steekt zijn pijp weer aan: “Eten wordt op heel veel manieren kunst. Ik kreeg eens een gerechtje geserveerd dat leek te zweven, dankzij magneten. Zoiets hoort thuis in mijn museum.”

Zee uit een theepotje

Zijn werk heeft vaak een artistiek tintje. Samen met studenten van ROC Mondriaan in Den Haag ontwikkelde hij een menu in de stijl van Piet Mondriaan. “We hebben zijn schilderij *Zeegezicht* vertaald naar een gerecht. De strepen in verschillende kleuren maakten we na op het bord, de zee werd aan tafel ingeschonken in de vorm van blauwe visbouillon uit een theepotje. In de bouillon had ik kurkuma verwerkt: als je er met een zaklamp op scheen, gaf het licht. Ook dat was in de geest van de schilder. Mondriaan dacht na over de ideale lichtinval op zijn werk, dus wij ook.”

Wie in het voorjaar naar de proeverij van Wind komt, kan in ieder geval gerechtjes verwachten waar alle zintuigen bij aan bod komen. “We kennen natuurlijk allemaal de afrodisische werking die oesters zouden hebben, al is dat een beetje een broodje-aapverhaal, want daarvan moet je er eerst vijftig eten voor het effect heeft. Maar ginseng, rozemarijn en selderij

Knud Baade, Scène uit de tijd van de Noorse saga's, 1850
olieverf op doek, 87,6 x 119,4 cm, collectie van Asbjørn Lunde, New York

doen echt iets met je bloedspiegel. En geur is heel belangrijk, bijvoorbeeld van truffel of vanille. Geur is wat ons in een ander aantrekt. Ik ga ook zeker iets doen met de tomaat. Het werd in Frankrijk wel de ‘pomme d’amour’ genoemd. En als je sommige tomaten doorsnijdt, zie je een hartje.”

Thriller over eten

Als hij kan experimenteren is Wind in zijn element. Zo dineerde hij met zangeres Ellen ten Damme eens in de nok van de Foxtrottent op Lowlands. “Ons tafeltje zweefde, wij werden er met een trappetje naartoe gebracht en ik serveerde het in de lucht.” Er staat nog van alles op stapel. Hij droomt van een film, waarvoor hij het script al jaren heeft liggen. “Een thriller. Ja, over eten, natuurlijk. Kan ik niet te veel over zeggen, anders gaat er iemand anders mee aan de haal.”

Wind bekijkt enkele schilderijen uit de tentoonstelling *De Romantiek in het Noorden – van Friedrich tot Turner*.

Bij een werk van Knud Baade van een man op een klip: “Het is net als met eten, emotie is de belangrijkste smaakmaker. Er zijn zeven basissmaken, maar wat mij betreft is emotie de achtste. Nu ik weet dat het thema Romantiek is, kijk ik totaal anders naar dit schilderij. Wat doet die man daar, wat is er met hem?” Hij zou dit schilderij zo kunnen vertalen naar een gerecht. Met koekkrum voor het strand, en broccoli voor de bomen. Of juist met één bijzonder bereide spruit. “Als symbool voor de eenzame man op die berg. Een alleenstaande spruit.”

De avond met Pierre Wind is op 16 februari 2018.
Voor het gehele programma, zie:
www.groningermuseum.nl/vrijdagavond

ALBARTA TEN OEVER

(1772 - 1854)

DOOR EGGE KNOL

Vrouwelijke kunstenaars uit Groningen zijn zeldzaam in de beeldende kunst vóór 1900. Albarta ten Oever is een van hen, maar kent u haar naam? De laatste jaren heeft het Groninger Museum het nodige werk van haar verworven. Samen met haar man bezat zij ook een grote en destijds bekende kunstcollectie. Alle redenen om haar eens nader voor te stellen in een kleine expositie.

Albarta ten Oever werd geboren in de Steentilstraat in Groningen als welvarende koopmansdochter. Haar vader was toen al overleden. Ze werd opgevoed door haar moeder en een stiefvader. Op haar zeventiende trouwde zij met de 27 jaar oudere Groninger weduwnaar Pieter Roelfzema (1745-1826). Hij was ambtenaar op de provinciale rekenkamer en officier in het tiende regiment van de stedelijke schutterij. Zelf was hij in eerste echt, 21 jaar oud, gehuwd met een tien jaar oudere dichteres, Anna van der Horst uit Enkhuizen, die in haar tijd een feministe was. Van der Horst was enige tijd bevriend met de bekende schrijfster Betje Wolff. Roelfzema was een stijger op de sociale ladder die profiteerde van de Franse tijd. Hij was weesvader van het Groene Weeshuis, voogd van het Pelstergasthuis, op het laatst ook hoofd van de rekenkamer en werd in 1795 kolonel van de schutterij. Later was hij raadslid en wethouder van Groningen. Roelfzema had met zijn eerste vrouw een huis met grote tuin in de Schoolholm gekocht waar hij later met Albarta ging wonen.

Kunstcollectie

Vanaf 1802 woonden zij in een groot huis in de Poelesstraat, nu bekend als disco-bar *Wolther Wolthers*. Samen legden ze een kunstcollectie aan met meer dan 250 schilderijen die bovenregionale faam verwierf. Hierbij was werk van Paulus Potter, Rembrandt, Van Ruisdael, d'Hondecoeter en Van Ostade. Zoals dat toen hoorde bevatte de collectie ook schelpen, stenen, vlinders, schedels en wetenschappelijke instrumenten. In de jaren twintig van de negentiende eeuw was er zelfs sprake van dat het Rijk de collectie zou overnemen, maar de vraagprijs was veel te hoog en aan de kwaliteit van het werk werd getwijfeld, mede omdat er ook de nodige kopieën in zaten.

Pieter Roelfzema werd later burgemeester en wethouder van Groningen. Na zijn dood huwde Albarta in 1827 met de koopman Rijndert Berends Bakker (1770-1849). Na diens overlijden kwam haar stiefzuster Margareta bij haar wonen. Zij overleefde Albarta acht jaar. Daarna werd in 1863 de kunstcollectie verkocht. Het blijkt dat de twijfel terecht was, want de opbrengst van vele schilderijen was niet hoog. Wel stevig werd er betaald voor schilderijen van de bekende Groningse kunstenaar Elisabeth Geertruida Wassenbergh (1729-1781).

Wessel Lubbers. Portret van Albarta ten Oever, 1804, pastel, Groninger Museum

Albarta ten Oever, 't gezicht van de Euvelgunde op de hoogten, 1795, aquarel, Groninger Museum

Exposities

Albarta had zelf ook goede aanleg voor tekenen en schilderen en kreeg daarin ook enig onderricht. Er zijn van haar tekeningen, aquarellen en olieverfschilderijen bekend. Portretten heeft zij voor zover bekend niet gemaakt. Teken en schilderen was niet ongewoon voor rijke dames, maar Albarta was een van de weinige vrouwen die landschappen schilderde. Zij signeerde haar werk met A. Roelfzema geboren Ten Oever. Meermalen exposeerde ze haar schilderijen op exposities van levende meesters, onder meer in Amsterdam en Groningen. Het echtpaar had een buitenhuis in het Drentse Schipborg. Albarta concentreerde zich op het pittoreske Drentse land, maar sommige werken werden ook in de omgeving van Groningen gemaakt. Op een expositie stuurde ze zelfs een Gelders en een Zwitsers landschap in.

Boek

Haar werk werd niet verkocht en bevindt zich vooral bij de nakomelingen van haar erfgenaam. Twee van hen, A.T. Vos en A.T. Schuitema Meijer, deden onderzoek naar het leven, werk en verzameling van hun verre nicht. Zij hadden ook contact met een Groninger letterkundige Wouter van Riesen (1885-1960). Na een toneelcarrière vestigde de geboren Fries zich in 1934 in Groningen. Hij legde zich toe op verschillende

historische romans die enig succes hadden, zoals *Een rococo-huwelijk*, *De vruchteloze strijd* en *Een liefdeshistorie in het oude Friesland*. Het leven van de kunstenares verwerkte hij in de roman *Albarta ten Oever*. Het boek werd uitgegeven bij Callenbach in Nijkerk die de bekende illustrator Anton Pieck vroeg voor de boekverzorging. De achttiende en negentiende eeuw waren voor Pieck inspiratiebron bij uitstek en zo werd het een prachtig boek. In 1942, midden in de oorlog, moesten de mensen voor acht uur 's avond thuis zijn. Lezen was daarom een populaire bezigheid. Het boek werd goed verkocht en de Groninger kunstenares kreeg zo na haar dood opnieuw bekendheid. De historische betrouwbaarheid van de roman is overigens minder groot als het lijkt.

Het Groninger Museum had in 1915 een kleine maar prachtige aquarel van haar hand verworven. Het bleef tot in onze eeuw het enige werk van haar in het museum. De laatste jaren is daar door schenkingen en enkele aankopen verandering in gekomen. Zo kan Albarta ten Oever nu te midden van tijdgenoten als Hendrik Lofvers, Egbert van Drielst, Hermanus Numan, Gerardus Wieringa en Anton Koster geplaatst worden. Zij allen hadden een voorkeur voor het Drentse landschap, dat natuurlijk al bij Helpman begint en ook in Westerwolde volop te zien is. [G](#)

Albarta ten Oever, Zwitsers landschap, 1817, particuliere collectie

Hendrik Nicolaas Werkman

Kast met oudtestamentische voorstellingen, 1943

Olieverf op triplex, 184 x 220,5 x 46 cm

In opdracht van ds. F.R.A. Henkels, uit de collectie van Julia D. Henkels

De kast van H.N. Werkman is verworven met steun van de Vereniging Rembrandt, mede dankzij haar E.A. en C.M. Alkema-Hilbrands Fonds, de BankGiro Loterij, de Stichting Beringer Hazewinkel, de Stichting J.B. Scholtenfonds en de Stichting H.S. Kammingafonds, de Groninger Museum Salon, de Vereniging Vrienden van het Groninger Museum en Han Leutscher-Hazelhoff ter nagedachtenis aan Dick Leutscher.

Een dure kast die de eeuwen zal moeten trotseeren

DOOR ANNEKE DE VRIES

Het Groninger Museum heeft een bijzondere kast van drukker en kunstenaar Hendrik Nicolaas Werkman verworven. Deze kast is een van de grootste aankopen ooit voor het Groninger Museum. Vanaf vrijdag 10 november 2017 is hij voor het publiek te zien in de permanente tentoonstelling *De Collectie*.

Hendrik Nicolaas Werkman, de Groningse drukker en kunstenaar, en August Henkels, predikant in Winschoten en daarna in Heerenveen, leren elkaar kennen als Henkels eind 1940 samen met zijn vriend Ate Zuithoff en buurvrouw Adri Buning *De Blauwe Schuit* opricht. Met deze clandestiene uitgeverij willen ze een bemoedigende daad stellen door teksten te laten drukken die indirect naar de oorlogssituatie verwijzen. Werkman tekent voor het drukwerk en voor de weergaloos kleurrijke en gevarieerde vormgeving van deze reeks. De drukker en de dominee sluiten een vriendschap die tot uitdrukking komt in een intensieve briefwisseling. Henkels is meteen gefascineerd door Werkmans schilderijen en druksels en begint ze te verzamelen. Af en toe geeft hij Werkman ook privé een opdracht, met als hoogtepunt de kast met oudtestamentische voorstellingen uit 1943.

Groningse deuren in een Hindelooper kast

Een nieuwe kast, en bovendien nog beschilderd: het is een extravagante aanschaf voor een jong domineesgezin in oorlogstijd, maar als Henkels eind 1942 na acht maanden naar Heerenveen is teruggekeerd uit het gijzelaarskamp Beekvliet in Sint-Michiëlgestel, heeft hij behoefte aan iets nieuws. 'Dat werd de kast!' schrijft hij later. 'Moeder Julia had al lang zulk een kast nodig, maar zonder deze aanleiding zou hij er zeker nog niet gekomen zijn. En vast niet zó.'

Waarschijnlijk wordt het plan voor het eerst besproken als het echtpaar Henkels begin maart 1943 een avond op bezoek is bij Werkman, want er is geen gedetailleerde opdracht te vinden in de briefwisseling. De eerste keer dat het onderwerp ter sprake komt, is de bedoeling kennelijk al duidelijk: het moet een kast worden met drie deuren, elk met vier paneeltjes waarop Werkman voorstellingen uit het Oude Testament zal schilderen.

De kast zelf bestelt Henkels bij de N.V. Hindelooper Meubelindustrie van H. Amsterdam. Dat is niet willekeurig: Hindeloopen heeft een lange traditie op het gebied van houten meubels. De meubelindustrie, die in de crisisjaren dreigde weg te kwijnen, bloeit begin jaren veertig op. Henkels wil een relatief onopgesmukt model, zonder beeldhouwwerk en ook zonder het karakteristieke Hindelooper schilderwerk. In plaats daarvan laat hij de eikenhouten kast door een schilder uit de omgeving van Heerenveen grijsblauw verven (vast niet toevallig is het de kleur die bekend staat als Hindelooper blauw), en stuurt hij half juni de twaalf paneeltjes naar Werkman. Als ze beschilderd zijn kunnen ze eenvoudig in de deuren worden gezet.

Pas in de tweede helft van augustus begint Werkman aan de voorstellingen. Eerst is er zowel bij hemzelf als bij Henkels twijfel over de geschiktheid van de plaatjes triplex (Werkman vindt ze 'zoo nietig voor een dure kast die de eeuwen zal moeten trotseeren'). Toch kost het Werkman ook als ze zich over hun bezwaren hebben heen gezet nog moeite om op gang te komen. Hij schildert doorgaans alleen in het weekend thuis en zal misschien zijn afgeschrikt door het vooruitzicht van een maandenlang project. Dat valt echter reuze mee.

Bandenpech met gevolgen

Een idyllische fietstocht door de korenvelden in de provincie maakt de eerste inspiratie in Werkman wakker, wonderlijk genoeg dankzij pech onderweg:

‘Bij het herstellen van een lekke band konden we een bespiegeling houden bij een groote tuin met boomgaard. Daar hingen wel zulke heerlijke appels die met roode wangen schenen uit te dagen, het was er zoo vredig en vol sfeer bij een ondergaande zon, het leek een paradijs. Is het dan zoo’n wonder dat je er een Adam en Eva bij gaat denken; met of zonder slang is het van Eva vergeeflijk – zou ik het van een Eva vergeeflijk vinden als ze mij als Adam een van die appels aanbood. De volgende middag stond de schildersezal klaar en het eerste paneeltje met Adam en Eva in het Paradijs kwam spoedig klaar.’

Daarna schildert hij de voorstellingen achter elkaar in een paar weken, zodat de paneeltjes nog op tijd voor Henkels’ verjaardag, 9 september, in Heerenveen zijn. Daar worden ze in Bijbelse volgorde in de deuren van de kast gemonteerd, van Adam en Eva linksboven tot Daniël in de leeuwenkuil rechts beneden.

De twaalf voorstellingen zijn gebaseerd op een verscheidenheid aan Bijbelverhalen waarin God standvastigheid en vertrouwen tijdens onderdrukking, ontberingen of andere benarde situaties beloont, maar ongehoorzaamheid en afvalligheid straft. Dat is niet alleen een pedagogisch verantwoorde keuze voor een dominee met jonge kinderen;

voorstellingen als die van David en Goliath verwijzen ongetwijfeld ook naar de actualiteit van de oorlog.

Het is duidelijk dat Henkels de onderwerpen heeft gekozen. Werkman heeft geen ervaring met het afbeelden van Bijbelse stof en vraagt in een brief om nadere uitleg. Toch slaagt hij erin de verhalen zo helder in beeld te brengen dat de dichter en schilder Hendrik de Vries, die een Bijbelvaste achtergrond heeft en de paneeltjes na voltooiing komt bekijken, ze op één na allemaal herkent. Henkels is zo gelukkig met de nieuwe aanwinst dat hij er eind 1943 een Blauwe Schuit-uitgave aan wijdt, de *Nieuwjaarsbrief 1944*. Werkman heeft daarin ter verlichting een van de voorstellingen van de kast vertaald in een druksel: de verspieders van het volk Israël die uit Kanaän terugkeren met een tros druiven en ander exotisch fruit. De lichte, kinderbijbelachtige toon van het druksel en de kastdeuren staat haaks op de situatie van het moment, en dat had Werkman al aangevoeld voor hij met de paneeltjes begon: ‘Is het niet leuk al die plannen en voorbereidselen te maken terwijl je haast met zekerheid kunt verwachten dat er iets voor de deur staat dat hier de hele wereld op zijn kop zet.’

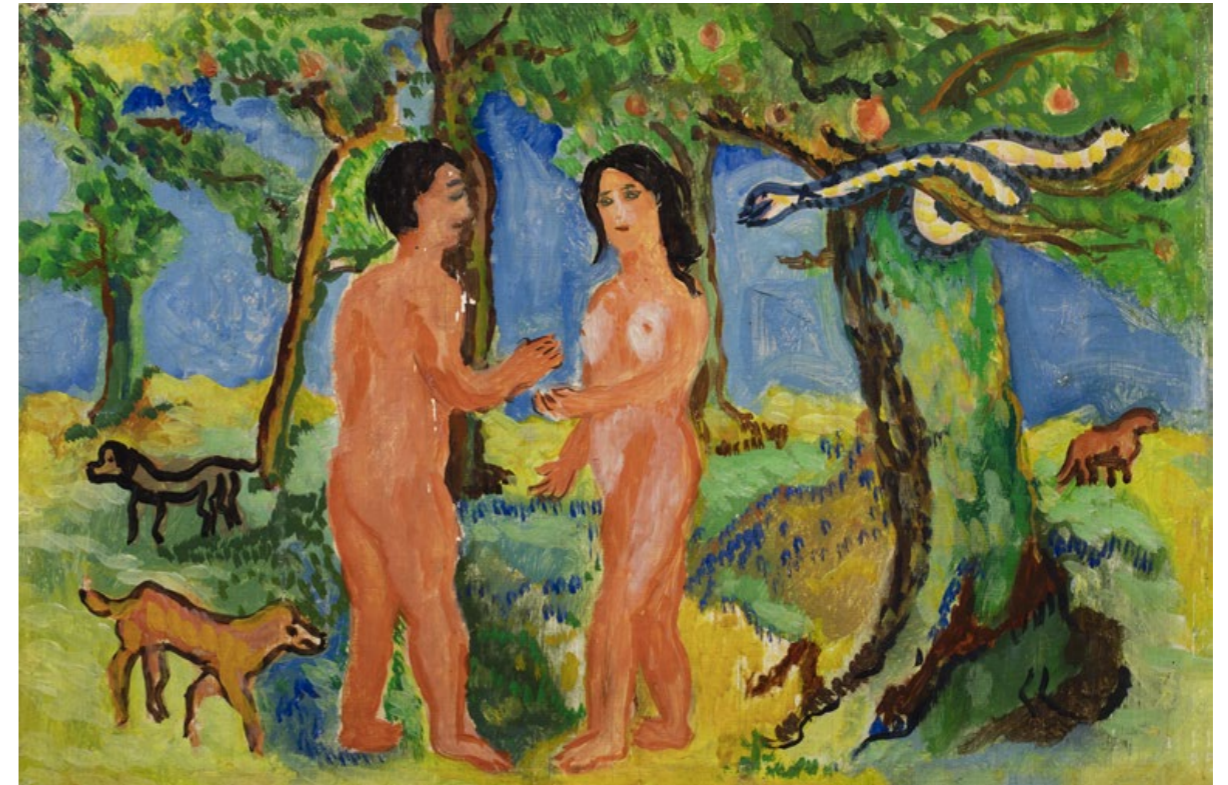
Zo is de kast een monumentje van contrasten: een traditioneel meubel met moderne Bijbelse voorstellingen, geschilderd door een onkerkelijke kunstenaar voor een dominee als uitdrukking van een vriendschap die zonder de oorlog niet zou zijn opgebloeid. [G](#)

Met dank aan de 15.000 leden van de Vereniging Rembrandt

Hoe zou het Groninger Museum eruit zien zonder de Vereniging Rembrandt? Dat is moeilijk voor te stellen, want de Vereniging ondersteunt het Groninger Museum al sinds 1892 bij het verrijken van zijn collectie. In de loop der jaren heeft zij bijgedragen aan 65 aankopen: van achttiende eeuws zilver tot een spiegel van Jeff Koons en van zestiende en zeventiende eeuwse schilderkunst tot tekeningen van Andy Warhol. Ook werk van kunstenaars van De Ploeg, waaronder schilderijen en werken op

papier door Jan Wiegers, Jan Altink en Hendrik Nicolaas Werkman, is meer dan eens met financiële hulp van de Vereniging verworven. De ‘Werkmankast’ is de meest recente uit de reeks. De Vereniging Rembrandt – met haar 15.000 leden het grootste collectieve mecenaat van Nederland – blijft zich onverminderd inzetten voor een bloeiend en voor iedereen toegankelijk kunstbezit. Ook lid worden? Kijk voor meer informatie op www.verenigingrembrandt.nl.

Hendrik Nicolaas Werkman

De zondeval, kast met oudtestamentische voorstellingen, 1943, olieverf op triplex, 26 x 40 cm, Groninger Museum

Hendrik Nicolaas Werkman

David en Goliath, kast met oudtestamentische voorstellingen, 1943, olieverf op triplex, 26 x 40 cm, Groninger Museum

Menso Alting (1541-1612), predikant in Emden
Anonieme kunstenaar, olieverf op paneel
à Lasco Bibliothek Emden

DE REFORMATIE IN GRONINGEN

DOOR EGGE KNOL

Vijfhonderd jaar geleden vond een gebeurtenis plaats die zeer grote invloed had op het ontstaan en de ontwikkeling van ons gewest en ons land. Volgens de overlevering sloeg Maarten Luther op 31 oktober 1517 een document met 95 stellingen vast aan de deur van de kerk van Wittenberg.

Reformatie

Luther was daar Augustijner monnik en hoogleraar. Het staat vast dat hij over de 95 stellingen op de universiteit en in de kerk een discussie wilde losmaken. Zijn bezwaren waren gericht tegen de mogelijkheid om voor een som geld vergeving van zonden te verkrijgen van de kerk. Het was voor de kerk een lucratieve handel, maar in de Bijbel had hij voor deze aflaten geen bewijs gevonden. Vergeving voor zonden was alleen uit genade te krijgen, niet voor geld, aldus Luther. De kerk en de paus duldden echter geen kritiek en zo ontstond al snel een escalatie die resulteerde in een kerkscheuring. Grote groepen mensen keerden zich af van de Rooms-Katholieke kerk. De christelijke kerk in Europa raakte verdeeld over vele onafhankelijke stromingen.

Calvinisten en Menso Alting

De lokale landsheren bepaalden vaak de religiekeuze. In Nederland was dat de Spaanse koning, die streng katholiek bleef en bovendien een centraal gezag wilde opleggen aan ons land. Met als gevolg een opstand en de Tachtigjarige oorlog (1568-1648).

In de periode daarvoor waren her en der groepen protestanten bijeengekomen. Ze werden niet toegelaten in de kerk en kwamen daarom in het vrije veld bijeen. Bijvoorbeeld bij een hunebed in Drenthe, de zogenaamde *Papenloze Kerk bij Schoonoord*, maar ook op uitnodiging van de familie Coenders nabij hun borg in Helpman. Een bekende prediker was Menso Alting (1541-1612). Volgens de overlevering gebruikte hij hierbij een glazen beker die nog altijd bewaard wordt. Alting was een katholieke priester die zich tijdens zijn studie in Heidelberg tot de calvinistische variant van de reformatie bekeerde. Het calvinisme resulteerde in de Gereformeerde of Hervormde kerk. Beide woorden hebben dezelfde betekenis en werden door elkaar gebruikt, totdat in de negentiende eeuw bij een kerkscheuring de namen specifiek werden voor twee kerkgenootschappen.

Alting moest spoedig naar Duitsland vluchten en werd in Emden, de stad vol Nederlandse geloofsvluchtelingen, predikant. Nadat in 1594 Prins Maurits van Oranje en Graaf Willem Lodewijk van Nassau de stad Groningen op de Spanjaarden veroverd hadden, werd bepaald dat voortaan in de provincie alleen de calvinistische geloofsopvatting in het openbaar mocht worden gevierd. Menso Alting werd gevraagd - in aanwezigheid van de prins en graaf - de eerste calvinistische kerkdienst in de Martinikerk te leiden. Wat een eer en genoegdoening voor deze predikant die halsoverkop ons gewest had moeten verlaten.

Jan Luyken, Anneken Hendriks te Amsterdam verbrand in 1571, 1685, ets, Rijksmuseum Amsterdam

Doopsgezinden en lutheranen

Naast de volgelingen van Luther en Calvijn kwamen er andere groepen met eigen opvattingen over het christelijke geloof. Een belangrijke en in Noord-Nederland invloedrijke stroming vormden de doopsgezinden. Kinderdoop paste niet in hun geloofsopvatting. Pas als men zelf kon kiezen voor een kerk, werd men gedoopt. Doopsgezinden, naar hun voorman Menno Simons ook wel menisten genoemd, waren nog soberder dan de spreekwoordelijk sobere calvinisten. Behalve door geschriften en bijbels, zijn zij bijna niet museumaal in beeld te brengen. Hun bijeenkomsten vonden plaats in eenvoudige onopvallende zaalkerkjes. De nauwgezette Calvinistische predikanten veroordeelden de doopsgezinden, net als de volgelingen van Luther. Die laatsten waren voornamelijk migranten uit Duitsland en Scandinavië die wilden vasthouden aan hun eigen geloofsopvatting. In de loop van de zeventiende eeuw kregen deze minderheden, net als de kleine groep hardnekkig katholiek gebleven gelovigen, meer ruimte. Het werd hun toegestaan om schuilkerken in te

richten. Kerken die uiterlijk niet opvielen, maar waar achter de deur alle vrijheid was om naar eigen inzicht het geloof te beleven.

De expositie

De presentatie in de ovale zaal laat een aantal opmerkelijke voorwerpen zien uit de tijd van de Reformatie: de zegelstempels van de kloosteroversten die zij moesten inleveren bij de naasting (het recht van eerste koop) van hun bezit; het portret en de glazen beker van Menso Alting; de eerste zilveren avondmaalsbeker uit onze provincie uit 1596; een grafsteen van een voor zijn geloof gevluchte predikant; de avondmaalsbeker van de Franse kerk in Groningen; het avondmaalsgerei uit Danzig van de lutherse kerk in Winschoten en natuurlijk een zeer vroege druk van de Statenbijbel. Deze vertaling uit de grondtalen van de bijbel, op gezag van de Staten-Generaal, die eeuwenlang door de calvinisten in ons land werd gebruikt, had grote invloed op de ontwikkeling van de Nederlandse eenheidstaal.

De oudste zilveren avondmaalsbeker uit de provincie Groningen komt uit de kerk van Warffum (1596). Protestantse gemeente Warffum, Breede en Usquert.

Ik wil verhalen vertellen

DOOR MARTE VAN SANTEN **BEELD** CHRISTOPHER SMITH

Christiaan Jörg, samensteller van de tentoonstelling *De Wereld in Huis*, staat internationaal bekend als expert op het gebied van Aziatisch keramiek uit de zeventiende en achttiende eeuw. Hoewel hij officieel al jaren met pensioen is, werkt hij nog altijd minstens veertig uur per week.

Amper tien was conservator Christiaan Jörg (72) toen hij in de tuin van zijn oom een witte scherf vond met een blauwe versiering van een Chinese dame. Een ander kind had die waarschijnlijk ongeïnteresseerd aan de kant gegooid, maar Jörg kon zijn geluk niet op. Het antieke porselein had voor hem iets magisch; het was een toegangspoort naar het verleden, naar een andere wereld. De scherf kreeg een ereplaats in zijn kamer, naast zijn zelfgemaakte kunstboeken. Meer dan zestig jaar later bezit hij het stukje porselein nog. Net als het onstuitbare enthousiasme dat hij als jongetje in de tuin van zijn oom voelde. “Mijn werk bestaat uit schatzoeken. Wie kan dat nu zeggen?”

Hoe raakt een kind van tien geïnteresseerd in kunst?

“Ik heb de verhalen achter oude voorwerpen altijd fascinerend gevonden. En ik houd van mooie dingen. Als tiener verzamelde ik plaatjes van kunst, uit tijdschriften en kalenders. Die plakte ik dan op. De vellen bond ik samen tot een boek. Op mijn zestiende kocht ik mijn eerste kunstobject, een Inuit-beeldje, bij een kunsthandelaar in Den Haag. Mijn ouders keken met verbazing toe. Ik kom uit een familie van dominees en kleermakers, dus voor hen was het een vreemde wereld.”

Wat vonden ze ervan dat u kunstgeschiedenis wilde studeren?

“Dat ging niet zonder slag of stoot. Als ik niet in het kleermakersbedrijf wilde, moest ik in ieder geval iets nuttigs leren.

Dus begon ik braaf aan een studie rechten. Maar ik vond het vreselijk. Toen leerde ik mijn latere vrouw kennen. Zij zei: ‘Je moet nog een heel leven werken, dan kun je maar beter lol in je vak hebben.’ Meer aanmoediging had ik niet nodig; ik stopte direct met rechten en stapte over naar kunstgeschiedenis. Daar raakte ik al snel gefascineerd door kunstnijverheid en in het bijzonder Oosters porselein.”

Wat boeide u daar zo aan?

“Die voorwerpen staan dicht bij ons in het dagelijkse leven. Iedereen heeft wel een oude kast of antiek bordje in huis. Zulke spullen vertellen ieder hun eigen verhaal over wie we als Nederlanders zijn en waar we vandaan komen. Je hebt letterlijk een stukje geschiedenis in handen. Niets leuker dan om de historie daarvan te reconstrueren. Dat porselein van de andere kant van de wereld al eeuwen geleden hier terechtkwam, maakt het voor mij extra spannend. Toen ik later zelf les ging geven, liet ik studenten het verhaal achter spullen uit hun eigen familie uitpluizen. Als een soort *Tussen kunst en kitsch*. Dan kwamen de voorwerpen voor hen ineens echt tot leven.”

Er kloppen vast vaak mensen bij u aan die willen weten wat het bordje van hun moeder of het potje van hun opa waard is.

“Dat vind ik alleen maar leuk. In de meeste gevallen moet ik ze helaas vertellen dat ze het voorwerp beter gewoon kunnen gebruiken. Maar heel soms kan ik iemand blij maken. Ik heb een keer als expert opgetreden in het tv-programma *Schatten op zolder*. Het zeventiende eeuwse kommetje dat daar voor mijn neus stond, was meer waard dan gedacht. Een andere keer kreeg ik bijna een hartstilstand toen een dame een zeldzame, gemerkte Delftse tulpenvaas uit haar tas trok. Die is later in New York geveild voor 12.000 dollar.”

Christiaan Jörg

Toch lijkt kunstnijverheid minder aanzien te hebben dan beeldende kunst. Waarom is dat?

“Het zijn vaak voorwerpen die je in het dagelijkse leven toepast. En je vindt ze overal. Dat maakt ze voor sommige mensen minder speciaal. Voor mij werkt het precies andersom. Juist het feit dat mensen ze vroeger in handen hebben gehad en hebben gebruikt, creëert de magie.”

Na zijn promotieonderzoek naar ‘Porselein als handelswaar’ werd Jörg op zijn 33ste gevraagd om conservator kunstnijverheid in het Groninger Museum te worden. Hij greep de kans met beide handen aan, ook al moesten hij, zijn vrouw en hun twee jonge dochters daarvoor naar de andere kant van het land verhuizen. “Zoveel banen zijn er in dit vak niet. Bovendien had het Groninger Museum al een heel rijke collectie. Dat komt volgens mij door de noordelijke zuinigheid. Aan het einde van de achttiende eeuw raakte Aziatisch porselein uit de mode. Het verdween naar de kelders en werd later weggegooid. In Groningen en Friesland wisten ze echter dondersgoed wat pa en ma of opa en oma ervoor hadden betaald. Daardoor koesterden ze het meer, en is er veel bewaard gebleven.”

In Groningen en Friesland wisten ze echter dondersgoed wat pa en ma of opa en oma ervoor hadden betaald. Daardoor koesterden ze het meer, en is er veel bewaard gebleven

In het museum had Jörg allerlei soorten collecties onder zijn hoede, van meubels tot textiel. Maar het Aziatische porselein bleef zijn grote liefde. De tentoonstellingen die hij daarover organiseerde, zetten hem internationaal op de kaart.

Wat maakt uw aanpak als conservator anders?

“Ik gebruik kunst om geschiedenisverhalen te vertellen. Wat werd er in China en Japan allemaal voor porselein geproduceerd? Welke afbeeldingen gebruikten ze? Waarom kochten Nederlanders dat? Hoe vervoerden ze het? Om dat soort vragen te beantwoorden, moet je kunstvoorwerpen koppelen aan allerlei andere informatie. Die werkwijze was nieuw; mijn tentoonstellingen trokken mensen van over de hele wereld. Overigens vonden veel collega’s het ook vloeken in de kerk. Kunst mocht niet over handel en geld gaan, vonden ze. Maar ik heb niets op met zo’n verheven benadering.”

Heeft u als conservator zelf veel voor het Groninger Museum aangekocht?

“Ontzettend veel! Vermoedelijk rond de 1200 stukken.”

Wat was uw meest bijzondere aankoop?

“Dat was grappig genoeg geen aankoop, maar een ruildeal. In 1986 klopte veilinghuis Christie’s bij me aan. Ze wilden een

lading van 200.000 Chinese porseleinen voorwerpen verkopen, afkomstig uit een VOC-schip dat drie jaar eerder in de buurt van Singapore door een Britse duiker was opgedoken. Ze vroegen of ik kon achterhalen om welk schip het ging. Prima, dacht ik, maar dan wel in ruil voor een exemplaar van alle verschillende soorten porselein aan boord voor ons museum. Aan de hand van de inventarislijsten kon ik vervolgens achterhalen dat het schip de *Geldermalsen* was, uit 1752. Mede dankzij mijn zoekwerk en het boek dat ik erover publiceerde, bracht de lading uiteindelijk 43 miljoen gulden op.”

Zo’n onorthodoxe aanpak was vast not done in de kunstwereld.

“Klopt. De duiker had alles zelf naar boven gehaald, zonder hulp van een archeoloog. Collega’s vonden daarom dat ik had meegewerkt aan schatgraverij en plundering van de scheepvaartgeschiedenis. Misschien hadden ze een punt, maar gedane zaken nemen geen keer. Ik had twee opties: óf mijn handen er vanaf trekken, óf zorgen dat de unieke verzameling werd veiliggesteld en gedocumenteerd. Uit praktische overwegen heb ik voor het laatste gekozen. Zo is de hele collectie voor onderzoek in het museum behouden.”

Officieel bent u acht jaar geleden met pensioen gegaan, maar u werkt zich nog een slag in de rondte. Wordt het niet eens tijd om van wat welverdiende rust te gaan genieten?

“Ben je gek! Daarvoor vind ik mijn vak veel te leuk. Ik ben bezig met een fantastisch onderzoeksproject in Dresden. En ik maak als gastconservator nog steeds tentoonstellingen, zoals *De Wereld in Huis*, die nu in het Groninger Museum te zien is. Verder besteed ik veel tijd aan het onderhouden van mijn netwerk in binnen- en buitenland. Doe ik dat niet, dan denken ze binnen de kortste keren dat ik Alzheimer heb, of dood ben. Dat kan ik me niet veroorloven, want ik heb nog zoveel méér verhalen te vertellen.”

Christiaan Jörg (1944) studeerde kunstgeschiedenis aan de Universiteit Leiden en promoveerde op een onderzoek naar de handel in Chinees porselein in de zeventiende eeuw. Van 1978 tot 2003 was hij conservator en hoofd onderzoek bij het Groninger Museum. Daarnaast werkte hij als hoogleraar ‘Oost-Westrelaties in de decoratieve kunst’ in Leiden. In totaal maakte hij meer dan 25 grote tentoonstellingen en publiceerde hij ruim 115 boeken, catalogi en artikelen. Voor zijn werk kreeg hij in 1995 de Vuurslagprijs, de grootste kunsthistorische prijs in Nederland. In 2012 werd hij benoemd tot Ridder in de orde van Oranje-Nassau. Jörg is weduwnaar en heeft twee dochters en twee kleinkinderen.

Koffiepot of kraantjeskan, 1680-1700
Japans porselein, versierd in onderglazuur blauw
Legaat mejuffrouw T. Arkema, 1900

De relatie met de kunstenaar

DOOR REGINA ZWAAGSTRA **BEELD** WIM TE BRAKE

Voor zijn werk heeft hij geen kantoor in het Groninger Museum nodig. De Amerikaanse hoofdconservator Mark Wilson (1962) is toch vooral onderweg. Om talent te scouten, kunstenaars te monitoren en te zorgen dat de tentoonstellingen die het Groninger Museum maakt, ook in buitenlandse musea te zien zijn. “Ik heb inmiddels wel een bewezen track record.”

“Ik denk dat ik anders ben dan andere mensen die in musea werken”, zegt de uit New York afkomstige Wilson. Hij volgde in de jaren tachtig een opleiding tot kunstenaar aan het gerenommeerde *Pratt Institute*, werkte in de New Yorkse kunstwereld en was tot in de begin jaren negentig eigenaar van een galerie in Soho. “Ik weet hoe ik met kunstenaars moet werken, want dat deed ik altijd al, en ik ben goed in *curaten*. Ik denk ook op een praktisch niveau: het gaat om het inspireren van kunstenaars, om een bepaalde richting opgaan.”

Reizende tentoonstellingen

De kunstwereld in New York heeft hij nooit helemaal hoeven verlaten; zo is op dit moment *Joris Laarman Lab* in het Cooper Hewitt, Smithsonian Design Museum te zien, waarmee alles samenkomt wat de hoofdconservator het liefst doet: “Ik wil de eerste grote solotentoonstelling van een kunstenaar ontwikkelen en deze daarna op reis laten gaan.” Het idee voor het verkopen van tentoonstellingen van het Groninger Museum aan andere, buitenlandse musea ontstond tijdens de kredietcrisis. “Ik dacht dat het misschien een goed idee zou zijn om inkomsten te genereren op een meer reguliere basis. Daarom begon ik dat te pushen. Ik praatte met kunstenaars en vond locaties die onze exposities over wilden nemen.” Inmiddels zijn er wereldwijd tentoonstellingen van het Groninger Museum te zien. “Mensen in Groningen realiseren zich dit waarschijnlijk niet, maar het Groninger Museum heeft internationaal een heel goede reputatie op het gebied van hedendaagse kunst. Daarom is het voor mij ook mogelijk deze reizende tentoonstellingen te maken.”

Directeurloze periode

Wilson werd in 1995 binnengehaald door oud-museumdirecteur Frans Haks, in diens laatste maanden in het Groninger Museum. Het klikte meteen. “Een *kindred spirit*”, noemt hij hem. Vrij snel na zijn aanstelling als conservator hedendaagse kunst volgde een directeurloze periode, een “cruciale en heel

productieve tijd.” Omdat er op dat moment nog weinig geprogrammeerd stond, was er meteen werk aan de winkel. Hij ontwikkelde tentoonstellingen met fotografen als Larry Clark en Andres Serrano. De laatste – met de bijbehorend ‘passeks-af-fiche’-rel – deed nogal wat stof opwaaien. Hij noemt het de leukste tijd die hij heeft meegemaakt in het museum: “Ik deed waar ik zin in had. Er was niemand die ‘nee’ zei of ergens zenuwachtig van kon worden. Ik kende de regels niet of wat die zouden moeten zijn – en ik volg ze nog steeds niet.”

Die eerste paar jaar heeft hij niet alleen een stempel kunnen drukken op de programmering, ook begon hij kunstenaars, ontwerpers, designers en fotografen stipendia te geven. Jaarlijks kocht het Groninger Museum een vast aantal werken aan van inmiddels grote namen als Inez van Lamsweerde & Vinoodh Matadin, Viktor & Rolf, Joris Laarman en Studio Job. Wilson: “Wat wij doen is heel uniek. Meestal wacht men totdat kunstenaars al ‘gearriveerd’ zijn, pas dan wordt hun werk door een museum verworven.”

Solotentoonstellingen

Wilson en zijn collega Sue-an van der Zijpp, conservator hedendaagse kunst, design en mode, kiezen voor een andere aanpak. “Wij helpen hen het werk te maken om de tentoonstelling te realiseren.” Gedurende een langere periode werken ze met hen samen en kopen ondertussen veel van hun werk aan voor de collectie van het Groninger Museum. Dat heeft een dubbele functie: “Zij hebben geld nodig om dingen te kunnen maken.”

Zijn werk draait om de relatie met de kunstenaar: “Want als je die niet hebt, werkt het niet. Ik kies de juiste mensen uit, mensen die goede kunstenaars zijn en het ver zullen schoppen. Ik heb inmiddels wel een bewezen *track record*.” Zit hij er dan nooit naast? “Nee, maar het is niet zo dat ik vijftig mensen kies. Het zijn er een paar tegelijk, dat is alles wat ik kan *handelen*. En ik probeer ook echt een mentor voor ze te zijn. Het zijn vaak jonge kunstenaars.”

Hij scout talent door naar eigen zeggen goed om zich heen te kijken. “In Nederland zijn er – vooral op het gebied van design – zoveel goede mensen, *right in our front yard*. Dus als ik daar niks mee doe zou dat nogal stom zijn. Ik vind soms dat ik wat laat ben, maar in Nederland zijn anderen vooral heel traag en te voorzichtig.” **G**

MEDEWERKER VAN HET
GRONINGER MUSEUM
MARK WILSON

Mark Wilson

JORIS LAARMAN LAB: DESIGN IN THE DIGITAL AGE
COOPER HEWITT, SMITHSONIAN DESIGN MUSEUM
T/M 6 JANUARI 2018

Romantiek op de Klassieke Academie

DOOR TJITSKE ZUIDERBAAN **BEELD** XANDRA DONDRERS

Is romantiek nog een thema voor hedendaagse kunstenaars? Studenten van de Klassieke Academie gaan het onderzoeken. Rond de tentoonstelling *De Romantiek in het Noorden – van Friedrich tot Turner* in het Groninger Museum organiseert de Klassieke Academie in april 2018 een Academie-breed project. Studenten gaan onder supervisie van docent Rein Pol aan het werk. Met de thema's van de tentoonstelling: reizen, de kracht van de natuur en het spirituele als uitgangspunt.

Rein Pol: Als ik op het atelier aan het schilderen ben, liggen er in de buurt van mijn ezel altijd wel een paar opengeslagen kunstboeken op de grond. Het is afhankelijk van het thema, maar werk ik aan een landschap (met of zonder trein), dan moet ik uitkijken niet te struikelen over naslagwerken en boeken zoals 'Turner en de traditie van het sublieme'. Ook de catalogus Nordic Art ligt bij mij dan altijd voor het grijpen.

Thema's uitdiepen

In de lessen kunstgeschiedenis en kunstbeschouwing haken Bouk Wierda en Ellen van der Vecht aan bij de thema's van de tentoonstelling *De Romantiek in het Noorden – van Friedrich tot Turner*. Bouk Wierda geeft een hoorcollege over de tentoonstelling, waarvoor ze alle studenten, docenten en ook de Vrienden van de academie uitnodigt. "Daarna ga ik twee lessen dieper in op de thema's. Tijdens de vierde les geven studenten een presentatie over een schilderij naar keuze uit de tentoonstelling. Ze vertellen iets over de maker ervan en geven een visuele analyse van het kunstwerk. Ellen en ik

besteden uitgebreid aandacht aan de reizen van kunstenaars naar het buitenland en aan de manier waarop de romantische schilders het sublieme in de natuur, het overweldigende landschap, hebben willen uitdrukken. Ook de relatie tussen schilderkunst, literatuur en muziek komt aan de orde."

Schilderijen nabouwen

De lessen van Xandra Donders gaan over compositie en expressie en de samenhang daartussen. Studenten leren dat ze voor iedere expressie bewust een compositie kunnen kiezen. "Samen met de studenten bouw ik schilderijen na tot installaties. Met behulp van projecties en modellen en alles wat voorhanden is, maken we ruimtelijke 3d collages. Vervolgens analyseren we de grote richtlijnen van een schilderij. Waar komt het licht vandaan? Welk model is het meest geschikt? Welke stoffen hebben we nodig? We lopen om de installatie heen en erdoor. Studenten maken ook zelf kijkdozen, aan de hand van hun favoriete kunstenaars uit hun eigen beeldfamilie. Zo leren ze hun inspiratie uit de hele kunstgeschiedenis en hedendaagse kunst te halen. Ik vraag de studenten: Wat wil je laten zien? Wat voel je? Wat ervaar je? Tegelijkertijd moeten ze de stof toepassen die ze in de andere lessen hebben geleerd. En zeker ook in de lessen kunstgeschiedenis, om het grote verband te kunnen leggen."

Xandra Donders: Caspar David Friedrich zei het al: een schilder moet niet alleen schilderen wat hij voor zich ziet, maar ook wat hij in zichzelf waarneemt. Daarom gaan mijn lessen ook over verbeeldingskracht en de subjectieve expressie van de individuele student.

Enscenering met beamer projectie Romantiek in het Noorden. Foto Xandra Donders

Tientallen roemruchte noordelijke kunstenaars verbinden hun ervaring en kennis aan de academie, onder wie Henk Helmantel, Matthijs Röling en Jan van der Kooi . . .

Unieke opleiding

Als beroepsopleiding is de Klassieke Academie voor beeldende kunst in Groningen uniek in Nederland en ver daarbuiten. In de negentiende eeuw werd onderwezen in technische perfectie zonder veel aandacht voor het individu. De afgelopen halve eeuw spitste het regulier kunstonderwijs zich toe op de ontwikkeling van het individuele gevoel, ideevorming en artistiek inzicht. Technische kennis en vaardigheid verdwenen naar de achtergrond. De Klassieke Academie verenigt beide opvattingen. Zowel het ambachtelijk vakmanschap als artistiek inzicht en expressie worden hier in samenhang onderwezen. “Vanaf de jaren vijftig verdwenen tijdens een massale beeldenstorm de gipsafgietsels, die jarenlang als studieobject hadden gediend, met tientallen tegelijk de container in. Dat het Klassieke kunstonderwijs teloor ging zag ik al jaren met lede ogen aan. Vandaar mijn initiatief om de Klassieke Academie op te richten. Wij

hebben de gipsafgietsels in ere hersteld en een glyptotheek, een verzameling beelden, waar menig academie jaloers op is”, aldus oprichter Tom Hageman. Dat de academie haar bestaansrecht bewijst blijkt wel uit het aantal alumni dat intussen rond de honderd ligt en een aantal van hen nationale bekendheid geniet.

Leren van de Meester

Door de grote concentratie van klassiek werkende kunstenaars in het noorden van Nederland beschikt de Klassieke Academie voor Beeldende Kunst over een groot aantal gerenommeerde kunstenaars/docenten. Tientallen roemruchte noordelijke kunstenaars verbinden hun ervaring en kennis aan de academie, onder wie Henk Helmantel, Matthijs Röling en Jan van der Kooi, maar ook de in Amsterdam gevestigde Sam Drukker. De laatste jaren wordt ook de eigen kweek ingeschakeld: zo geven nu de alumni Jantien

Rein Pol, Blauwe Engel in Romantisch Landschap, 2015, olieverf op paneel, 95 x 120 cm, particuliere collectie

de Boer, Keimpe van der Kooi, Anuschka de Smidt, Svetlana Tartakovska en Milan Smidt les aan de verschillende studiejaren. In de academie-brede projecten rondom de museale tentoonstellingen, waarin ook excursies worden georganiseerd naar verder gelegen musea, ontmoeten de studenten van verschillende jaren elkaar, maken ze kennis met andere docenten en met de Vrienden van de Klassieke Academie. Zo ontstaat er een homogene gemeenschap.

Open deuren

De Klassieke Academie opent regelmatig haar deuren voor het publiek met Open Dagen in februari en pop-upexposities. Naast Academie-brede museale projecten en masterclasses zijn er zogenaamde Open Huizen. Dan zijn de lessen vrij toegankelijk voor belangstellenden. Op donderdag 26 april 2018 heet de Academie de romantici onder u welkom om kennis te nemen van het project rond Romantiek in het Noorden.

Klassieke Berichten

Een keer in de maand/zes weken verschijnt de digitale nieuwsbrief van de Klassieke Academie. Een goed verzorgd E-zine met foto's en interviews met onder meer medewerkers van de Academie, Vrienden, alumni, studenten en docenten. Op www.klassiekeacademie.nl is veel aandacht voor het werk van studenten en alumni in de vorm van studentenportretten en fotoreportages. Zo blijft de achterban op de hoogte en betrokken bij de Academie. U kunt hen ook volgen op Facebook en Instagram. Of een kijkje nemen tijdens de Open Dagen op 23 en 24 februari op Akerkhof 43 in Groningen.

OP ZOEK NAAR HET SUBLIEME

DOOR KIM VAN STEENWIJK

Gegrepen worden door een gebeurtenis die zo angst-aanjagend en overweldigend is dat deze niet te beschrijven is. Die grenzeloos, oneindig en ongrijpbaar is. Iets wat het voorstellingsvermogen te boven gaat maar om een of andere reden toch een gevoel van plezier of genot oproept. Een ervaring die gekenmerkt wordt door pijn, angst en vrees en waar je om die reden van weg wilt lopen. Maar tegelijkertijd is de ervaring, juist daarom, onweerstaanbaar aantrekkelijk. De filosoof Edmund Burke karakteriseerde dit verschijnsel in 1757 als het Sublieme, een esthetische kwaliteit die verwijst naar 'het onbevattelijke van wat groots is'. Een 'delightful horror'.

Het Sublieme bleef niet alleen voorbehouden aan de filosofie. Het werd ook omarmd door de kunstenaars van de romantiek. Het Sublieme betekende een verlossing van het neoclassicistische regime dat gekenmerkt werd door orde, rationalisme en universele waarden. De kunstenaars van de romantiek zetten daar passie, emotie en persoonlijk ervaren sentiment tegenover. De sublieme ervaring vonden zij in de natuur. De mens voelde zich heel wat in zijn eigen veilige omgeving van huis, tuin, dorp of stad, maar eenmaal buiten de grenzen van zijn eigen orde bleef er niet meer over dan een nietig, kwetsbaar wezen dat was overgeleverd aan de krachten van de natuur. In de schilderkunst leidde dit tot afbeeldingen van dramatische landschappen waarin de mens een ondergeschikte rol speelde.

Sublieme ervaring

Nog altijd zijn er kunstenaars die de sublieme ervaring via hun werk over willen brengen op de beschouwer. Museum De Buitenplaats in Eelde toont *Erik Odijk en de Kleine School van het Sublieme*, een overzichtstentoonstelling met veelzijdig werk van Erik Odijk. Deze tentoonstelling laat zien dat het ook in onze eeuw mogelijk is om het Sublieme te ervaren in kunst en natuur.

De overweldigende natuur in al haar pracht, grootsheid en chaos speelt de hoofdrol bij Odijk. Voor hem betekent het Sublieme een voortdurend zoeken naar 'dat ene moment'. Eenmaal gevonden, probeert hij deze ervaring over te brengen op de beschouwer. In zijn vaak grote tekeningen van houtskool en krijt op onbedrukt krantenpapier of rechtstreeks op een geprepareerde wand, verbeeldt Erik Odijk zowel de levenskracht als de duisternis van zijn onderwerp. Zijn werk imponeert, confronteert en dringt zich op. Het maakt dat de beschouwer zich klein en nietig voelt, zoals dat ook kan gebeuren wanneer hij zich in een landschap bevindt.

Tegenstelling

Een terugkerend thema in Odijks werk is de arcadische dualiteit. Arcadië, een utopische plek die wordt gekenmerkt door orde, harmonie en schoonheid, contrasteert met de onvoorspelbaarheid, de chaos en de gevaren van de natuur. Veilige, prettige plekken als tuinen, parken en plantsoenen waar de mens de natuur beheerst, versus de wildernis met zijn wrede donkere kanten, waar de mens een nietig wezen is en geen controle heeft. Ergens eindigt de orde en begint de chaos. De vraag is waar die grens ligt en of deze duidelijk te definiëren is. In zijn werk streeft Erik Odijk voortdurend naar een balans tussen ruig en lieflijk, donker en licht, chaos en orde, wildernis en tuin.

In zijn werk onderzoekt Odijk de natuurervaring in deze eeuw. Mensen hebben de natuur nodig als voedselbron en voor bescherming. Zij gebruiken haar voor plezier en ontspanning. Tegelijkertijd bedreigen ze met hun manier van leven datgene waar ze zo afhankelijk van zijn. Zelfs de grootste natuurliefhebber die met respect voor plant en dier eropuit trekt, kan niet voorkomen dat hij schade toebrengt aan de omgeving met iedere stap die hij zet. Odijk wil met zijn werk ogen openen.

Erik Odijk, *The Arch of Perception*, 2015, C print, 100 x 150cm, Collectie kunstenaar

Verlangen

Hij wordt gedreven door een romantisch verlangen om samen te smelten met zijn onderwerp, iets dat niet eenvoudig te realiseren is. Zijn werk staat grotendeels in het teken van een zoektocht naar de sublieme ervaring. Daartoe trekt hij met zijn fotocamera de natuur in, in Europa, Noord-Amerika en Azië, rondzwervend op zoek naar betekenisvolle plekken. Plekken die de aandacht trekken omdat ze er op het eerste gezicht lieflijk uitzien en een gevoel van veiligheid oproepen, maar die bij nadere beschouwing een duister randje hebben. Het gevaar ligt op de loer, maar houdt zich nog even schuil. Waar het Sublieme zich aan hem openbaart neemt hij een foto. Terug in zijn atelier vormen de foto's de basis voor zijn tekeningen. Met houtskool en krijt werkt hij vaak (maar niet alleen) op grote vellen papier of direct op de muur. Onder zijn handen ontstaan uitvergrotingen van de natuur. Door in te zoomen op zijn onderwerp schept hij nieuwe werelden waarin de bezoeker kan verdwalen. Een foto van een klein stukje mos vergroot hij bijvoorbeeld uit tot een wand vullende tekening waarbij de organische structuur van het mos oplost in een abstract geheel. De forse afmetingen van zijn tekeningen zijn behalve fascinerend ook functioneel. Odijk

vergroot daarmee de impact van het werk, waardoor hij zijn sublieme ervaring kan delen met de beschouwer en een gevoel van eenzaamheid, nederigheid, empathie en sterfelijkheid oproept.

Odijk streeft naar het maken van toegankelijke en geëngageerde kunst: wat de kunstenaar tijdens zijn wandelingen zag, ziet de beschouwer. Hij verzint er niets bij om het dramatische effect van zijn werk te vergroten, zoals zijn voorgangers uit de negentiende eeuwse romantiek wel deden. De kunstenaar wil zijn ervaring zo puur mogelijk overbrengen op de beschouwer om op die manier, via het kunstwerk, een ontmoeting tot stand brengen. Het tekenen is voor Odijk als de natuur zelf: een ordening die voortkomt uit chaos. Hij creëert daarmee een nieuwe wereld om in te verdwalen. Een wereld waarin de mens de uitzondering is en de natuur ongehinderd haar gang kan gaan. **G**

Erik Odijk en de Kleine School van het Sublieme trekt de negentiende eeuwse visie op natuur en schoonheid door naar onze tijd. De tentoonstelling in Museum De Buitenplaats in Eelde, van 9 december 2017 t/m 18 maart 2018 sluit aan op *De Romantiek in het Noorden – van Friedrich tot Turner* in het Groninger Museum.

pink cedar E. Odijk 2006

Erik Odijk, Pink Cedar, 2006, Potlood en pastelpotlood op papier, 32 x 45 cm, Collectie Stedelijk Museum Schiedam, Foto: Peter Cox

Heleen van Balen

Het zou leuk zijn als de man-vrouwverhouding wat gelijkter wordt

DOOR SARAH FOPMA **BEELD** CHRISTOPHER SMITH

Ondernemer Heleen van Balen, eigenaar van Commutatio Group B.V., is sinds september 2016 lid van de Groninger Museum Salon. Wat was haar motivatie om Salon-lid te worden en hoe ervaart zij haar lidmaatschap?

Wat doet Commutatio Group B.V.?

"Ik heb vanuit Commutatio Group B.V., dat ik heb opgericht in 2002, deelnemingen in andere bedrijven, onder andere in Frijlande, instituut voor privacymanagement. Ik werk op het snijvlak van hoger onderwijs, bedrijfsleven en organisaties. Daar doceer, begeleid en adviseer ik op het gebied van leiderschap, verandkunde en GRC, wat staat voor Governance, Risk management and Compliance. Klinkt misschien ingewikkeld, maar het heeft eigenlijk allemaal met elkaar te maken."

Waarom hebt u 'ja' gezegd toen u gevraagd werd zich aan te sluiten bij de Salon?

"Ik vind het erg leuk om op deze manier wat voor Groningen en het Groninger Museum te betekenen. Daarnaast is het een heel ander type netwerk dan ik gewend ben. Het gaat niet zozeer om de zakelijke contacten, maar echt om de kunst. Het gaat om samen kunst beleven. We horen het verhaal achter een kunstenaar of achter een kunstwerk. Tijdens de Rodin-tentoonstelling bijvoorbeeld, gaf Jasper Krabbé een lezing over Rodin. Als ik aan een kunstenaar denk, denk ik aan iemand die alleen in een atelier zit. Bij Rodin, en dat was in de tentoonstelling ook te zien, was dat niet het geval. Hij werkte in een werkplaats met veel arbeidskrachten. Dat wist ik niet en vond ik fascinerend.

Een ander voorbeeld van een activiteit met de Salon die me aansprak, was de lezing van schrijver Vamba Sherif. Sherif exposeerde op dat moment in Wall House. Ik hou erg van literatuur en was dan ook aangenaam verrast dat de relatie tussen literatuur en kunst werd gelegd. Ik vond het erg verrijkend om kennis te maken met Vamba Sherif en zijn levensverhaal te horen."

Een observatie: de Salon bestaat op het moment van schrijven uit 22 leden, waarvan slechts drie vrouwen.

"Ja, dat is opvallend hè? De vrouwen zijn weer in de minderheid. Ik zie om me heen dat vrouwen minder gebrand zijn op netwerken. In andere netwerken waar ik bij betrokken

ben, valt me ook op dat minder vrouwen dan mannen lid zijn. Gezien het onderwerp, namelijk kunst en cultuur, en het feit dat de Salon niet alleen een netwerk is maar er veel nadruk ligt op verrijking en verdieping in de kunst, verbaast het me echter dat dit hier ook geldt. Het zou leuk zijn als de man-vrouwverhouding wat gelijkter wordt."

Heeft u zelf artistiek talent?

"Ik ben iemand van ideeën. Ik las ooit het boek *Mijn naam is Asjer Lev* van Chaim Potok. Dat heeft me een inkijkje gegeven in het hoofd van iemand die heel goed kan tekenen. Ik vind het heel bijzonder hoe dat werkt: dat iemand een idee krijgt, het voor zich ziet en dan meteen even op papier zet. Ik heb daar helemaal geen talent voor. Bij mij blijft het bij een idee. Zei de tekenjuf vroeger: 'Dat is hartstikke goed bedacht.' Maar dan wilde ik het op papier zetten en dan bleef er niks van over."

Wat is de mooiste tentoonstelling die u in het Groninger Museum heeft gezien?

"Veel soorten kunst spreken mij aan: mode van Iris van Herpen en Azzedine Alaïa, beelden van Rodin, design van Maarten Baas, literatuur van Vamba Sherif. Als ik echt moet kiezen: de tentoonstelling van Ilya Repin. Prachtige schilder. Je ziet meteen een verhaal in zijn schilderijen. Ik herinner me het werk *Onverwacht*: iemand komt een kamer binnen en je ziet anderen daarop reageren. Dan komen allemaal vragen bij me op. Wie is die persoon? Wat is er aan de hand? Dat heb ik bij alle schilderijen van Repin. Bij andere Russische meesters en Russische schrijvers trouwens ook. Het totaalplaatje vind ik bijzonder: zware, maar erg interessante verhalen. Wat me niet aanspreekt, is als het naargeestig wordt, of heel donker. Sommige moderne schilderijen hebben heel veel donkere vlakken. En dan bijvoorbeeld één oog erin. Daar heb ik niks mee. Er moet wel een verhaal in zitten."

Op welke Salon-activiteiten hoopt u in de toekomst?

"Ik heb daar niet specifiek ideeën over. Ik moet in mijn werk altijd veel bedenken, organiseren en uitwerken. Hier krijg ik de kunst en activiteiten gewoon gepresenteerd en ik moet eerlijk zeggen dat ik daar wel van geniet. Tot nu toe is het heel inspirerend wat er georganiseerd wordt, dus ik laat me graag verrassen." **G**

VRIENDEN VAN HET
GRONINGER MUSEUM
ADEMIEK GERRITSMa

DOOR DORIEN VRIELING BEELD CHRISTOPHER SMITH

“HET MUSEUM IS VOOR IEDEREEN,
DAT WIL IK LATEN ZIEN”

Van links naar rechts, staand: Sterre Roelvink, Saskia van Hijum, Rian Vriend, Lisa Been.
Van links naar rechts, knielend: Lynn Zwartsenburg, Ademiek Gerritsma.

Colleges, optredens van artiesten, kunstreizen en onlangs de eerste Museumnacht van Groningen: rond de tentoonstellingen in het museum wordt van alles georganiseerd. Ademiek Gerritsma is verantwoordelijk voor al die evenementen.

Op de ochtend van het gesprek heeft Ademiek Gerritsma nog twee mensen rondgeleid in het museum, die er een evenement willen organiseren voor hun bedrijf. “Twee Groningers, die nog nooit in het museum geweest waren. Ze keken hun ogen uit. Dat vind ik de leukste momenten in mijn werk, als ik mensen over de drempel van het museum weet te krijgen die hier niet zo snel zouden komen. Ik wil laten zien dat het museum voor iedereen is.”

Museumnacht

Als coördinator evenementen en relatiebeheer is het een van Gerritsma's taken om nieuwe bezoekers naar het museum te trekken met evenementen. De eerste Museumnacht van Groningen, die in september plaatsvond, is daar een goed voorbeeld van. De Nacht was vooral bedoeld voor uitgaanspubliek, dat tot na middernacht in het museum terecht kon. “We hadden het er al jaren over, maar het kwam er steeds niet van. Omdat veel andere activiteiten met jongeren die we hadden opgezet niet zo'n succes werden, besloten we het nu dan echt te gaan doen. Er gebeurt al veel in Groningen, maar op de een of andere manier vind ik dat een Museumnacht hier niet mag ontbreken.”

Zulke evenementen moeten aantrekkelijk zijn om bezoekers te trekken, maar dat is niet voldoende, vindt Gerritsma. “We zoeken altijd naar een link met het museum zelf, of met een specifieke tentoonstelling. Het moet wel ergens op slaan. Bij Rodin hadden we bijvoorbeeld een optreden van het Nationaal Ballet. Dat was niet alleen heel mooi, maar ook een logische keuze, omdat Rodin zich erg liet inspireren door balletdansers. Als je zo'n link hebt, dan klopt het.”

Stedentrip

De Museumnacht was bij uitstek een evenement voor mensen uit de regio, die hun zaterdagavond in stad deels in het museum konden doorbrengen. Vaak wordt juist ingezet op bezoekers uit de rest van het land. “Van de prominentere musea zijn wij een van de weinige die niet in de Randstad gevestigd zijn. Het is en blijft een uitdaging om iedereen hier naartoe te krijgen.” Met de Groninger Museum Vrijdagavond probeert Gerritsma die groep naar Groningen te trekken. “Voor jonge mensen die van stedentrips houden, is het museum een aantrekkelijk element in de stad. Zij kunnen dan op de dag van aankomst, na de reguliere sluitingstijd, naar een leuke spreker luisteren en in alle rust het museum bekijken.”

Gerritsma werkt alweer vijftien jaar in het museum. Ze was zelf graag kunstenaar geworden, maar koos voor de opleiding kunstgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen. Haar huidige baan ziet ze als het beste alternatief voor een carrière

als kunstenaar. “Het is heerlijk te werken in een omgeving waar creativiteit en schoonheid centraal staan. Ik prijs me gelukkig dat ik elke dag zo'n mooi gebouw mag binnenlopen.”

Toen ze in 2002 in het museum kwam werken, reikten de bomen tot in de hemel. “Het waren de hoogtijdagen van Kees van Twist. De tentoonstelling over Ilja Repin was net geweest, de meest succesvolle tentoonstelling ooit. *The sky was the limit*, we hadden artiesten als Bono en Joan Collins op de openingen, er waren oesterbars en champagne. Van Twist hield wel van uitpakken.” Maar Gerritsma maakte ook de crisisjaren mee, waarin haar afdeling het heel wat rustiger aan moest doen. Ook de zaalverhuur, een belangrijke activiteit van het museum, stond toen op een veel lager pitje. De laatste jaren gaat het weer de goede kant op. “Met de komst van Andreas Blühm is er stabiliteit gekomen. We hebben weer een aantal goede tentoonstellingen gedraaid, met Bowie als groot hoogtepunt. Daardoor kunnen we nu weer meer organiseren.”

Bestuur Vrienden

Het is niet alleen haar taak om nieuwe bezoekers aan te trekken, maar ook om de vaste bezoekers aan het museum te binden. Gerritsma is de persoon die namens het museum vergadert met het bestuur van de Vereniging Vrienden van het Groninger Museum. “De Vrienden zijn belangrijk voor ons. Niet alleen omdat ze geld doneren, maar vooral doordat ze regelmatig het museum bezoeken, daar trots op zijn en erover vertellen aan hun achterban.”

De Vereniging bestaat voor een groot deel uit vaste bezoekers van middelbare leeftijd of ouder. Een trouwe groep, zegt Gerritsma, al zou het natuurlijk mooi zijn wanneer er ook jongere mensen bij kwamen. “Bij de Duitse musea waar het Groninger Museum mee bevriend is, zie je dat dat mogelijk is. Daar zitten er ook veel jonge mensen bij de vriendenverenigingen. Maar Duitsland heeft een heel andere museumcultuur, jonge mensen hebben er meer animo.” In Groningen blijkt het steeds weer lastig om jongeren structureel bij het museum te betrekken. “We hebben vaak evenementen voor die groep georganiseerd, maar er kwam steeds een klein clubje op af. Dan moet je misschien concluderen dat de behoefte er niet is.”

Toch gaat het voor Gerritsma niet altijd om 'groot, groter, grootst'. Ze is bezig met de voorbereidingen van twee kunstreizen in 2018, te maken met een kleine groep vaste museumbezoekers. Als het even kan organiseert ze ieder jaar zo'n reis. “Het is veel werk, maar voor de deelnemers ontzettend de moeite waard.” De mooiste reis tot nu toe leidde via Duitsland naar Italië – in de voetsporen van Frans Haks, die uiteindelijk Alessandro Mendini wist te strikken voor het ontwerp van het Groninger Museum. “We hebben toen met 25 man Alessandro Mendini en zijn broer bezocht. Allebei waren ze ontzettend hartelijk en geïnteresseerd. Grote geesten, maar bescheiden mensen, die ons aan het eind van de dag hartelijk uitzwaaiden. Voor mij een hoogtepunt.” **G**

WORD LID VAN DE VRIENDEN VAN HET GRONINGER MUSEUM

De Vereniging van Vrienden van het Groninger Museum ondersteunt het museum financieel. Voor de leden organiseert de Vereniging lezingen, voorbezoeken en excursies.

Word lid van de Vrienden van het Groninger Museum en ondersteun daarmee het Groninger Museum.

Voordelen van het lidmaatschap

- Gratis toegang tot lezingen en voorbezoeken van de VVGM
- Gratis toegang tot het museum (in sommige gevallen, bijvoorbeeld bij speciale tentoonstellingen kan een toeslag gevraagd worden)
- Gratis toezending van het Groninger Museummagazine
- Gratis toegang tot de Kunsthalle Bremen en Kunsthalle in Emden en het Horst-Janssen Museum te Oldenburg

- Tegen kostprijs mee op de door VVGM georganiseerde excursies

Lidmaatschapskosten

- Individueel lidmaatschap (€ 35,00 per kalenderjaar)
- Duo-lidmaatschap voor twee personen (€60 per kalenderjaar)

www.groningermuseum.nl/lid-worden - vrienden@groningermuseum.nl

Graag vernemen wij uw opmerkingen, vragen, tips en bijdragen op het volgende adres: redactie@groningermuseum.nl

Auteurs

Andreas Blühm is directeur van het Groninger Museum
Sarah Fopma is freelance journalist
Sander Kletter is kunsthistoricus en hoofdredacteur van Art Salon Holland
Egge Knol is conservator archeologie, geschiedenis en oude kunstnijverheid van het Groninger Museum
Steven Kolsteren is hoofd educatie en publieksinformatie van het Groninger Museum
Philip Rozema is dichter en (cultuur)journalist
Marte van Santen is freelance journalist
Kim van Steenwijk is projectleider en ondernemer in kunst, erfgoed, media, onderwijs, natuur en recreatie
Dorien Vrieling is freelance journalist
Anneke de Vries is kunsthistoricus
Tjitske Zuiderbaan is tekstschrijver/webredacteur
Regina Zwaagstra is freelance tekstschrijver

Redactie

Steven Kolsteren, Rudo Menge en Willemien Bouwers

Fotografie

Wim te Brake, Xandra Donders, Marten de Leeuw, Ewoud Rooks, Christopher Smith.

Foto omslag

Wim te Brake

Grafisch ontwerp

Rudo Menge

Groninger Museum

Museumeiland 1, 9711 ME Groningen

Mendini Restaurant

Museumeiland 1, 9711 ME Groningen
www.mendinirestaurant.nl

Voor entreprijzen en actuele informatie, zie www.groningermuseum.nl

Wil je op de hoogte blijven van alle nieuwtjes in en rondom het Groninger Museum, meld je dan aan voor de digitale nieuwsbrief via www.groningermuseum.nl/nieuwsbrief

Acquisitie en productiebegeleiding

Uitgeverij Intermed
Johan van Zwedenlaan 11, 9744 DX Groningen
Telefoon/fax: 050 3120042 / 050 3139373
E-mail: info@intermed.nu
Advertentieverkoop: Uitgeverij Intermed
E-mail: verkoop@intermed.nu

Drukkerij

Scholma Druk
ISSN: 1572-0713

Oplage: 25.000

De uitgever is niet aansprakelijk voor zetfouten, redactionele fouten en is op geen enkele wijze aansprakelijk voor de werkzaamheden van de drukker.

© 2017 Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Intermed-1011/3

Deelnemende kunstenaars en musea tenzij anders vermeld. Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2006

Salonleden

ABN AMRO, Algemeen Belang Verzekeringen, s'Amuse, Apotheek Helpman, Boer & Croon Management, BroekemaNielsen Notarissen, Commutatio, CRM Excellence, Dommerholt Advocaten, Effektief Groep, Gardepoort B.V. / Prinsenhof Groningen, Register Makelaar – Taxateur Kunst & Antiek J.R.H. van den Hende B.V., Huis voor de Kunst, Lexus Groningen, NNZ, NTC Vastgoed, Noorderpoort, Richard ter Borg Kunsthandel, Sai & Schut Registeraccountants, Seatrade, Team4 Architecten, TKP Pensioen, Workforce Holland.

DE ROMANTIEK IN HET NOORDEN
VAN FRIEDRICH TOT TURNER
9 DECEMBER 2017 T/M 6 MEI 2018

